

RAPPORT ARKEOLOGISK UNDERSØKELSE – 2023/39766-1

Taternes kulturarv – arkeologiske undersøkelser av lokalitetene Steinberg/Kilen, Fallagsøya/Herstrøm, Bjørkelunden, Stenset og Stryken/Daler i Drammen kommune.

Ole Christian Aslaksen, Ola Rønne og Giedre Jarulaitiene



Forside: Holger Gustavsen (t.v.) og Frank Halvar Novaes Røberg (t.h.) avdekker et ildsted på Fallagsøya/Herstrøm (f. O. Rønne/Viken fylkeskommune).

Seksjon for kulturhistorisk formidling og verdiskaping.

Viken fylkeskommune 2023

Saksnummer og navn		2023/39766-1 (2020/92370)	Taternes kulturarv - samarbeidsprosjekt Taternes Landsforening, Drammen kommune og Viken fylkeskommune
Kommune		Drammen	
Gårdsnavn – gnr./Bnr.		1. Steinberg/Kilen gnr. 225, bnr. 13 2. Fallagsøya/Herstrøm gnr. 244, bnr. 1 3. Bjørkelunden gnr. 232, bnr. 80 4. Stenset gnr. 242, bnr. 214; 215 5. Stryken/Daler gnr. 209, bnr. 6, 21.	
Oppdragsgiver		Samarbeidsprosjekt: Drammen kommune (eier), Taternes Landsforening (samarbeidspartner), Viken fylkeskommune (utviklingsstøtte/ Arkeologisk fagkompetanse)	
Utført av	Periode	Type arbeid	
Drammen kommune Taternes Landsforening Viken fylkeskommune	H2022 – V2023	Forarbeid	Befaringer Solbergmoen, Åserud, Steinberg/Kilen, Knutsensmia (Mjøndalen) Stenset Besøk Glomdalsmuseet
Drammen kommune Taternes Landsforening Viken fylkeskommune	09.05.2023- 12.05.2023	Registrering	Steinberg/Kilen, Fallagsøya/Herstrøm, Bjørkelunden, Stenset,

			Stryken/Daler
Drammen kommune Taternes Landsforening Viken fylkeskommune	S2023	Etterarbeid	
Sum			
Faglige konklusjoner		Askeladden ID	
X	Automatisk fredet kulturminne	Fallagsøya/Herstrøm	
X	Ikke automatisk fredet kulturminne	Steinberg/Kilen Bjørkelunden Stenset, Stryken/Daler	
	Fra før kjent kulturminne		
	Utgravd i forbindelse med registreringen		
	Ingen funn		
Naturvitenskapelige prøver		Antall	
Kullprøve Fallagsøya/Herstrøm		1	

Innhold

1.	Bakgrunn for registreringen	11
2.	Sammendrag	11
	Deltakere	14
3.	Områdeskildring og stedsnavn.....	17
4.	Metode.....	18
	Definisjoner/nøkkelbegreper	18
	Forarbeid	19
	Registreringsmetodikk.....	20
5.	Undersøkelsen.....	23
	Steinberg/Kilen lokalitetsbeskrivelse	23
	Undersøkelse av lokaliteten Steinberg/Kilen	25
	Fallagsøya/Herstrøm, lokalitetsbeskrivelse.....	31
	Undersøkelse av lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm	34
	Undersøkelse av lokaliteten Stenset	44
	Undersøkelse av lokaliteten Stryken/Daler	48
6.	Avsluttende bemerkninger.....	52
	Litteraturliste.....	53
	Vedlegg (appendix).....	56
	1. Strukturliste	56
	2. Funnliste (Gjenstander).....	56
	3. Willy Bruns samling av produkter og redskaper	57
	Trådarbeid.....	58
	Annet metallarbeid	61
	Fortinning	64
	Redskaper	65
	Redskaper og produkter fra Glomdalsmuseets utstilling Latjo drom.....	69

Oversikt illustrasjoner

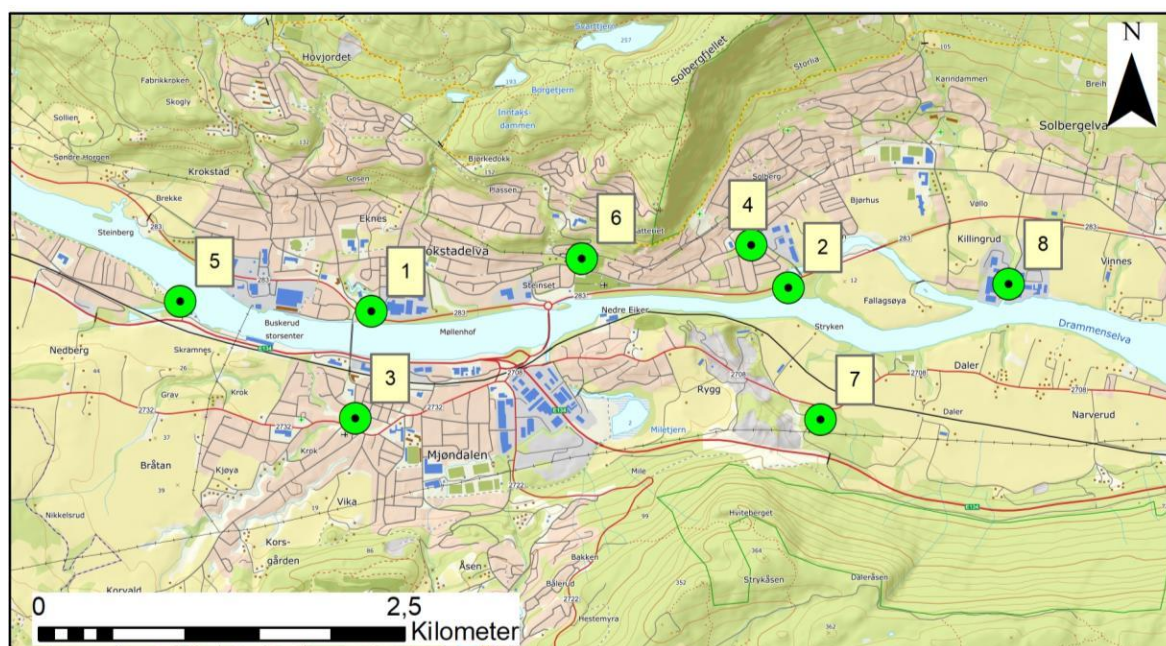
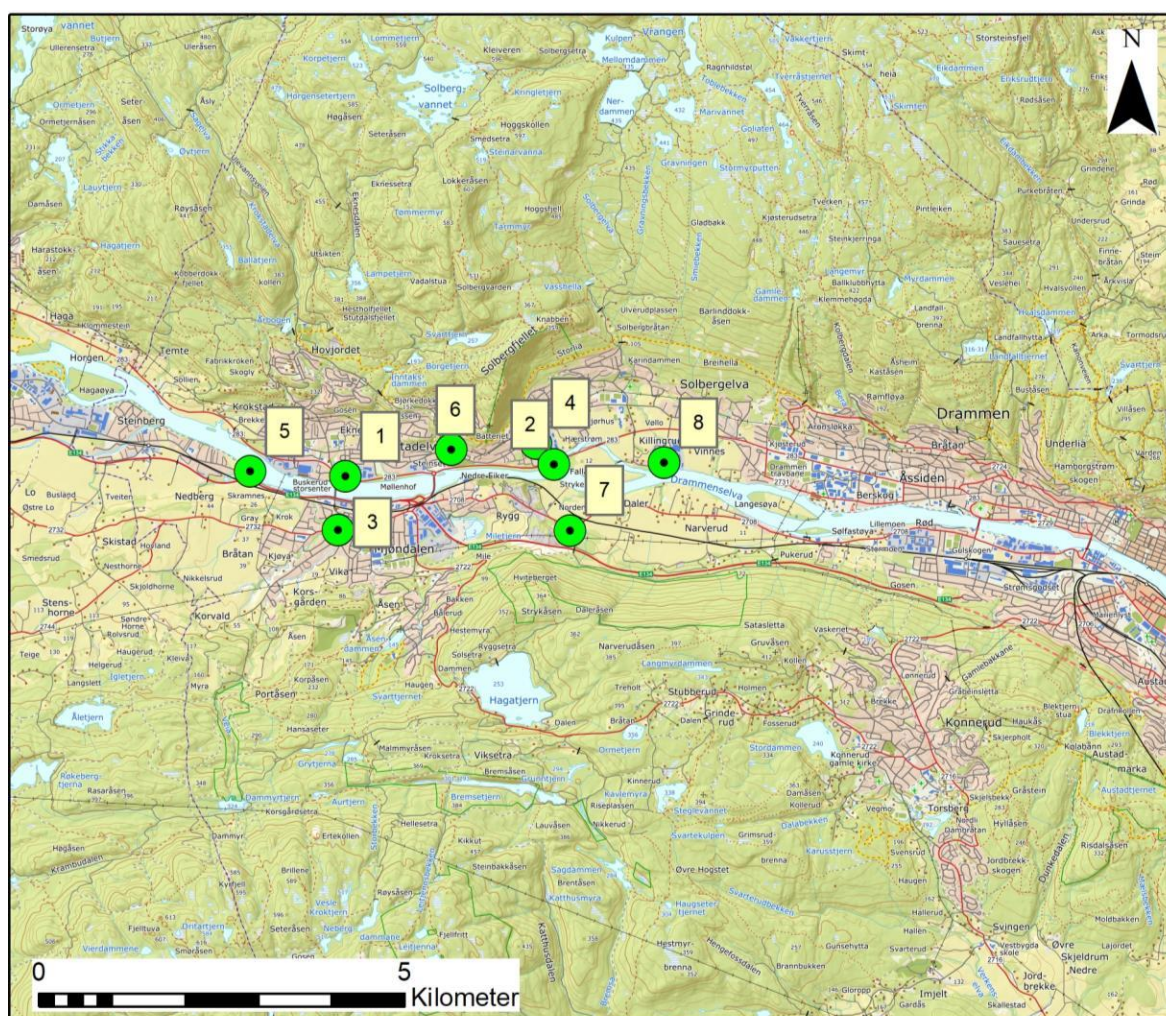
Figur 1. Kartutsnitt som viser hvor i Viken fylkeskommune registreringsområdet ligger.....	9
Figur 2. Lokaliseringskart. 1. Bjørkelunden, 2. Fallagsøya/Herstrøm, 3. Knutsensmia, 4. Solbergmoen, 5. Steinberg/Kilen, 6. Stenset, 7. Stryken/Daler, 8. Åserud.	10
Figur 3. Lokalitetenes spredning i Mjøndalen.....	10
Figur 4. Fra Stryken/Daler. Deltagere (fra høyre): Frank Halvar Novaes Røberg, Holger Gustavsen, Svein Norheim, Ole Christian Aslaksen, Willy Bruun, Ola Rønne, Lillian Støen og Line Heltorp.	15
Figur 5. Fra befaring på Fallagsøya/Herstrøm. Fra høyre: Holger Gustavsen, Giedre Jarulaitiene og Svein Norheim. Et av de viktigste momentene i arbeidet var dialogen mellom aktørene, som stilte med komplementerende kunnskap.	15
Figur 6. Fra Fallagsøya/Herstrøm. Frank Halvar Novaes Røberg og Steffen Hansen avdekker ildsted. Profesjonell bistand til metallsøk var viktig da eksempelvis spor etter blikkenslagerarbeid kunne knyttes til bruk av området som liggeslette.	16
Figur 7. Bjørkelunden. Dronefoto viser nærhet til vei, vann, bebyggelse og industriområde.....	17
Figur 8. Knutsensmia i Mjøndalen var en av flere smier som taterne har hatt kontakt med for reparasjoner og andre typer arbeid. I forkant Ole Christian Aslaksen og Frank Halvar Novaes Røberg....	18
Figur 9. Fra monter som viser redskaper, metallarbeid og restavfall på Glomdalsmuseet.....	20
Figur 10. Systematisk stikking med stikkstang/ Jordbor på Steinberg/Kilen (f. Anette Nymann Lindhom/Viken fylkeskommune).	21
Figur 11 (t.v.). Jordbor.....	22
Figur 12 (t.h.). Svenskesåld.	22
Figur 13. Alle funn og strukturer ble målt inn av Frank Halvar Novaes Røberg.	22
Figur 14. Historisk flyfoto. Ringerike-Hole-Modum-Eiker-Drammen-Hof-Holmestrand-1959, utsnitt Steinberg/Kilen (1881, u.å.).	24
Figur 15. Modum – Eiker- 1965. Utsnitt av flyfoto Steinberg/Kilen 1965 (1881, u.å.).	24
Figur 16. Flyfoto Nedre Buskerud 2005. Steinberg/Kilen (1881, u.å.).	25
Figur 17. Lillian Støen og Holger Gustavsen i samtale med grunneier (f. Line Heltorp/Drammen kommune).	26
Figur 18. Samtale om funn i felt.	27
Figur 19. Lokaliteten Steinberg (øverst) kunne utfra topografi deles i tre mindre undersøkelsesområder, med en lett bevokst slette (1) mellom en liten flate i vest (2, midterst) og et skogholt i øst (3, nederst). Områdene avgrenses av veifar.	28
Figur 20. Endelig lokalitetsavgrensning Steinberg/Kilen.....	29
Figur 21. Kløpp fra område 2, funn nr. 1.	30
Figur 22. Funn viser til blikkenslagerarbeid og kan knyttes til bruk av området som liggeslette, deriblant et beslag i en karakteristisk 1-meterslengde (funn nr. 11), ofte brukt til takrenner.	30
Figur 23. Funn nr. 10 er del av en takrenne ikke langt fra funn nr. 11.....	31
Figur 24. Historisk kart fra 1891 over området. Drammen-14D1Nord-kart-1891, Fallagsøya/Herstrøm (1881, u.å.).	32
Figur 25. Historisk flyfoto. Ringerike-Hole-Modum-Eiker-Drammen-Hof-Holmestrand-1959 (1881, u.å.).	33
Figur 26. Historisk flyfoto. Vestfold-1959-1979. Sirkusgran med funn av ildsted markert i oransje (1881, u.å.).	33
Figur 27. Flyfoto nåtidssituasjonen (1881, u.å.).....	34
Figur 28 (t.v.). Lokaliteten sett fra vest mot øst, med gangbrua i forkant og Drammenselva til høyre.	
Figur 29 (t.h.). Noe lengre øst på lokaliteten. I bakgrunnen skimter vi en av de store granene (sirkusgran) i området.	34
Figur 30. Holger Gustavsen finner ildsted, i bakgrunnen sirkusgran.	36

Figur 31. Frank Halvar Novaes Røberg måler inn avdekket ildsted, i bakgrunnen under sirkusgrana Steffen Hansen.	37
Figur 32. Kart over lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm. Den høyestliggende flaten gav funn som kan knyttes til bruken av stedet som liggeslette. Funn er markert med rosa, mens strukturer mer markert med s.-nummer.	39
Figur 33. Struktur 1. Stokkvarme(/bål) funnet like øst for sirkusgran på område 1.	40
Figur 34. Struktur 2. Ildsted funnet like vest for sirkusgran på område 1. Mulig stokkvarme, ligger dypere enn struktur 1. Kan også være førreformatorisk og dermed automatisk freda.	40
Figur 35. Struktur 3. Mulig ildsted. Lite kull i strukturen gjør at dette kan være en naturlig ansamling av stein.	41
Figur 36. Endelig avgrensing av lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm.	41
Figur 37. Oversiktskart over Bjørkelunden.	43
Figur 38. Endelig avgrensing av lokaliteten Bjørkelunden.	44
Figur 39. Oversiktsbilde (drone) over Stensetlokaliteten, som trolig er bygd ned.	45
Figur 40. Stenset sett mot nord. Liggesletta er marker med rød sirkel.	45
Figur 41. Flyfoto over Stenset fra 1959 (1881, u.å.).	46
Figur 42. Kart over Stenset med avmerking av liggeslette, ved Per Sneve (Liv Andersens privatarkiv).	47
Figur 43. Endelig lokalitetsavgrensing for Stenset.	48
Figur 44 (t.v.). Line Heltorp og Lillan Støen diskuterer lokaliteten.	49
Figur 45 (t.h.). Struktur 4, mulig stokkvarme.	49
Figur 46. Ile/oppkomme av rent vann på lokaliteten.	49
Figur 47. Dronebilde av lokaliteten.	50
Figur 48. Lokaliteten sett mot nord.	50
Figur 49. Endelig avgrensing av lokaliteten Stryken/Daler.	51
Figur 50 (t.v.). Funn av beslag med lengden 1m (funn nr. 11).	52
Figur 51 (t.h.). Arbeidet involverte foruten partnerne i prosjektet lokale innbyggere, grunneiere og forbipasserende. På bildet arbeider prosjektdeltagerne sammen med grunneier på Steinberg.	52
Figur 52. Samlingen til Willy Bruun ble vist fram på Stenset. Denne inneholder et bredt utvalg av gjenstander og redskaper.	57
Figur 53. Fat i trådarbeid med utgangspunkt i fajansefat.	58
Figur 54. Ståltrådisper. Gjenstand nr. to fra høyre er en teppebanker, gjenstand nr. 3 fra høyre er en korketrekker, til å hente opp korker som er ødelagt fra flaska.	59
Figur 55. Kjeleunderlag, for å sette varme kjeler på bordet.	60
Figur 56. Redskap til å punktere bobler på flatbrød/lefse under steking.	60
Figur 57. Kroker til oppheng. Øverst til høyre korkåpner.	61
Figur 58. Rasp og sil/dørslag. Hullene i raspen er banket fra innsiden. Arbeidene er loddet sammen.	61
Figur 59. Kaffekjele og kjele. Begge er falsket. Dette vil si at de er sammenføydd uten bruk av loddebolt.	62
Figur 60. Kakeform med avtagbar bunn.	62
Figur 61. Fra venstre: Kakeform. Redskap til å stikke ut smultringer. Tre forskjellige bærbare kaffekverner. Kvern nummer to fra høyre kan hektes på veggen med et spor. Kvern ytterst til høyre er stempelornamentert.	62
Figur 62. Klave til dyr. Rikt ornamentert med siselering og stempelornamentikk.	63
Figur 63. Lysestaker på trefot. Staken til venstre kan festes i veggen med en krok. Begge stakene kan brukes med stearinlys eller tyristikke.	63
Figur 64 (t.v.). Smjernslysestake som kan brukes med saktebrennede tyristikke øvert i klypa, eller med stearinlysholder i den nedre delen.	64
Figur 65 (t.h.). Tyristikke.	64
Figur 66. Kaffekjeler som er fortrinnet på innsiden (merk at kjelen i midten er industrielt fortrinnet). Fortinning av kobberkar og -kjeler er en teknikk som brukes for å hindre forgiftning ved bruk.	64

Figur 67. Øse brukt til fortinningsarbeid.....	65
Figur 68. Loddebolter til metallarbeid. Loddeboltene på bildet er ikke elektriske.	65
Figur 69. Sakser til blikkarbeid.	66
Figur 70. Diverse tenger.	66
Figur 71. Reiseambolt. Denne kunne man feste i en «huggestabbe». En del bønder hadde en slik stabbe med hull som passet til ambolten, som taterne kunne få låne til reparasjoner eller håndverk.	67
Figur 72. Diverse finverktøy/ urmakerverktøy. Taterne var også kjent for å utføre urmakerarbeid.	67
Figur 73. Vevskje er et redskap som består av en rektangulær ramme med et stort antall tynne spiler på tvers. Vevskjeen holder trådene fra hverandre når man vever.....	68
Figur 74. Redskaper og produkter til blikkenslagerarbeid. På bildet kan du se en takrenne med en lengde på 1 meter. Dette var formatet som taterne arbeidet i. Jf. funn 11/figur. 22.	69
Figur 75. Helmetallkniver, dekoren er utført med siselering.	70
Figur 76. Rikt dekorerte kniver med forskjellige typer materiale.....	71



Figur 1. Kartutsnitt som viser hvor i Viken fylkeskommune registreringsområdet ligger.



Figur 2. Lokaliseringskart. 1. Bjørkelunden, 2. Fallagsøya/Herstrøm, 3. Knutsensmia, 4. Solbergmoen, 5. Steinberg/Kilen, 6. Stenset, 7. Stryken/Daler, 8. Åserud.

Figur 3. Lokalitetenes spredning i Mjøndalen

1. Bakgrunn for registreringen

Drammen kommune gjennomførte en registrering av kulturminner knyttet til taterne/romanifolket i forbindelse med prosjektet "Taternes arkeologi - et forprosjekt" i 2023. Dette prosjektet ble overført fra Nedre Eiker etter sammenslåingen av kommunene i 2020. Finansieringen av de arkeologiske undersøkelsene kommer delvis fra Kulturdirektoratet og Viken fylkeskommune. Forprosjektet er en del av det større prosjektet "De reisendes landskap og topografier" (finansiert av Den norske Unesco-Kommisjonen), som har som mål å kartlegge taternes/romanifolkets oppholdssteder, boplasser og ferdselsårer i den nye og større Drammen kommune. De arkeologiske undersøkelsene danner grunnlaget for dette prosjektet og bidrar til å øke kunnskapen om taternes materielle og immaterielle kulturarv. Kartleggingen ble gjennomført i samarbeid med representanter fra minoritetsgruppen (Taternes Landsforening), som deltok i planlegging, gjennomføring og tolkning av de arkeologiske undersøkelsene. I forbindelse med de arkeologiske undersøkelsene ble Viken fylkeskommune invitert med i prosjektet og stilte med fagkompetanse utover tilskudd. Prosjektet inneholdt også metodeutvikling. For fylkeskommunen er det en prioritet å etablere kunnskapsgrunnlag knytta til minoritetene og mangfoldets kulturarv da dette er mangelfullt belyst (e.g. Kulturminnekompasset, 2017, s.20). Drammen kommunes arbeid med etterreformatoriske kulturminnener under bakken ble sett i sammenheng med minoritetenes kulturarv i en tildeling av kr 100 000 i 2020.

2. Sammendrag

Fra oppstarten av prosjektet var det klart at i motsetning til tradisjonelle arkeologiske undersøkelser ville mer enn det materielle spille en viktig rolle. Dialogen mellom forvaltningen og minoriteten var det viktigste ettersom kulturminnene som ble undersøkt i utgangspunktet ikke er godt kjent blant arkeologer.

Utvalget av områder for de arkeologiske undersøkelsene er basert på tidligere registreringer gjennomført av lokalhistoriker Bent Ek fra Øvre Eiker og forfatter og representanten for minoritetsgruppen, Liv Andersen. Informasjonsmaterialet fra disse registreringene ble arkivert hos Eiker Arkiv i Øvre Eiker og har blitt brukt som en kunnskapskilde i denne delen av prosjektet.

En annen kilde til informasjon har vært de levende minnene fra lokale innbyggere, for eksempel grunneiere. Den viktigste kilden til informasjon var taternes lesning av natur- og kulturlandskapet. Veiledningen og kunnskap fra representanter fra Taternes Landsforening var svært viktig i alle faser av undersøkelsene, inkludert forberedelsene, feltarbeidet, tolkningen av funn og utarbeidelse av denne rapporten. Dermed har den immaterielle kulturarven blitt gjenopplevd og brukt som et forskningsverktøy for å finne og definere taternes materielle kulturarv.

Arkeologi

Totalt 5 lokaliteter inngikk i de arkeologiske undersøkelsene, herunder Fallagsøya/Herstrøm, Steinberg/Kilen, Stryken/Daler, Stenset og Bjørkelunden, mens Åserud, Solbergmoen og Knutsensmia ble besøkt som del av forarbeidet. Liggeslettenes plassering følger Drammenselva og ferdselsårene hvor taterne reiste (eksempelvis Gamle Drammensveien).

Lokalitetene har blitt brukt i manns minne i etterkrigstida, og er også omhandla i privatarkivet etter forfatteren Liv Andersen. På Fallagsøya/Herstrøm og Steinberg/Kilen ble det funnet spor som kan

knyttet til områdenes funksjon som liggesletter. På Steinberg/Kilen ble det funnet spor etter blikkenslagerarbeid, og på Fallagsøya/Herstrøm ble det også funnet to bål (strukturer). De fleste av kulturmiljøene har imidlertid vært gjennom større endringer og er bygget ned, noe som viser viktigheten av synliggjøring. Et viktig mål i prosjektet er å få lagt inn liggeslettene i kulturminnedatabasen Askeladden slik at de tas hensyn til i samfunnsutviklinga.

Til forskjell fra de arkeologiske undersøkelsen av boplassen Snarsmon i Sverige, hvor bygningsrester ble avdekket, måtte metodevalget innrettes mot mindre synlige kulturminner. På Snarsmon ble en del personlige eiendeler, som porselen og et glassøye, og bygningsrester funnet, deriblant tegl (Lindholm 2006, 13). I forhold til metodevalg for de arkeologiske undersøkelsene av liggeslettene ble det i forarbeidene tydelig at disse måtte tilpasses den typen lokaliteter som ble undersøkt. Tidlig ble det tydelig at særskilt bålplasser og spor etter metallarbeid, herunder blikkenslagerarbeid, potensielt kunne knyttes an til lokalitetenes rolle som liggesletter. Derfor ble systematisk stikking etter stein og kull med jordspyd og stikkstenger gjennomført, samt systematisk søk med metalldetektor. Samtalen med Taternes Landsforening var essensiell for å lære om de funna som kunne framkomme, og en studietur til Glomdalsmuseet ble gjennomført med det mål for øye å kunne få se metallavklipp, kløpp, og håndverksprodukter. Glomdalsmuseets utstilling Latjo Drom rommer praktfullt dekorerte kniver, ornamentert seletøy og belter, smykker, klokkemakerredskaper, trådarbeid som visper, kaffekverner og gjeve drakter. Sjansen for å finne ferdige gjenstander som praktkniver ble ansett som liten ettersom dette er gjenstander få ville etterlatt, men ettersom håndverk ble utøvd på liggeslettene ble produksjonsavfall ansett som en potensielt viktig funnkategori. Dialogen fant sted både i regulære møter og på lokalitetene, noe som gjorde det enklere for alle deltagerne i prosjektene å forstå stedenes egenskaper. Landskapsdrag som nærhet til bekker og elveleie, men også veier og bebyggelse med hensyn til blant annet vanntilgang hvor naturlige ferskvannskilder mangla og taterne fikk vann av fastboende. Store grantrær som man kunne bruke til ly og oppsetting av telt, er også viktige egenskaper for en liggeslette. Selv om vanntilgang var essensiell, var også trygghet for flom viktig. Derfor lå ikke liggeslettene direkte ved vannkanten. Kunnskapen om landskapene Taternes Landsforening stilte med har stor overføringsverdi til andre undersøkelser.

Samtalene mellom Drammen kommune, Taternes Landsforening og fylkeskommunen var metodisk viktige og viste vei til sammenhenger som var viktig i analysen av stedene. Bålene kalles stokkvarme, og kunne ligge opp mot store sirkusgraner som gav ly. Nærhet til tømmeropplag var tilfellet både på Stenset og Steinberg/Kilen. Nærhet til fabrikker kunne bety tilgang på varme fra bygga om taterne fikk ligge der. Funn av blikkenslagerarbeid på et sted uten verkstedbygg eller lignende, hvor beslaglengdene er nøyaktig 1 m slik at de kan håndteres med enkle mobile innretninger, spent mellom et tre og lagt over et lår for å bli takrenner, er også en viktig sammenheng.

En suksessfaktor for det arkeologiske arbeidet var dialogen med partnerne Taternes Landsforening og Drammen kommune, men også grunneier, smeden Willy Bruun, og forbipasserende med tilknytning til området. Willy Bruun stilte generøst med egen samling av gjenstander knytta til taterne, deriblant trådarbeid, praktkniver, kjeler og ulike redskaper. Samlingen er presentert i Appendix 3: Willy Bruuns samling.

I forarbeidene pekte Taternes Landsforening, Drammen kommune og Viken fylkeskommune sammen ut disse lokaliteter, med følgende undersøkelsesmetodikk:

- Steinberg/Kilen – Landskapsvandring/analyse og undersøking med stikking og metalldetektor. Dronefoto og innmåling med CPOS GNSS-måleutstyr (Septentrio Altus 3).

- Fallagsøya/Herstrøm - Landskapsvandring/analyse og undersøking med stikkstang/jordbor og metalldetektor. Dronefoto og innmåling med CPOS GNSS-måleutstyr (Septentrio Altus 3).
- Bjørkelunden - Landskapsvandring/analyse og undersøking med stikking og metalldetektor (). Dronefoto og innmåling med CPOS GNSS-måleutstyr (Septentrio Altus 3).
- Stenset – Sammenligning av dagens landskap med hva som framgår fra eldre flyfoto og opptegninger fra privatarkiv.
- Stryken/Daler – Dronefoto, landskapsvandring/analyse.

I forbindelse med ekstremværet Hans i august 2023 gjennomførte Viken fylkeskommune en befaringspåk på Fallagsøya/Herstrøm og Steinberg/Kilen 23.08.2023. På begge stedene stod vannet opp til lokalitetene, men ikke høyere. Dette understreker ekspertisen som lå til grunn for plassering av liggeslettene

Undersøkte lokaliteter						
ID-nr. ¹	Kulturminnetype	Vernestatus	Beskrivelse	Datering	Gnr./navn	Merknad
	Liggeslette	-	Bjørkelunden: Lokalitet ved Drammenselva/ v. bekk, Gamle Riksvei og industriområde	Etterkrigstid	gnr. 232, bnr. 80	
	Liggeslette	-	Fallagsøya/Herstrøm: Lokalitet belagt på en liten øy, nærhet til byggefelt.	Etterkrigstid	gnr. 244, bnr. 1	
	Liggeslette	-	Steinberg/Kilen Lokalitet ved Drammenselva/ v. bekk, veien og tømmeropplag	Etterkrigstid	gnr. 225, bnr. 13	
	Liggeslette	-	Stenset: Lokalitet ved v. bekk, Gamle Riksvei og tømmeropplag	Etterkrigstid	gnr. 242, bnr. 214, 215	
	Liggeslette	-	Stryken/ Daler: Lokalitet ovenfor Drammensveien ved bekkefar.	Etterkrigstid	gnr. 209, bnr. 6, 21	

¹ ID-nr. i riksantikvarens kulturminnedatabase «Askeladden» www.kulturminnesok.no

Deltakere

Deltagere	
Frank Halvar Novaes Røberg	Viken fylkeskommune
Giedre Jarulaitiene	Drammen kommune
Holger Gustavsen	Taternes Landsforening
Line Heltorp	Drammen kommune
Lillian Støen	Taternes Landsforening
Ola Rønne	Viken fylkeskommune
Ole Christian Aslaksen	Viken fylkeskommune
Steffen Hansen	Metalldetektorist
Svein Norheim	Taternes Landsforening
Willy Bruun	Tidl. Knutsensmia

Besøkende	
Anette Nymann Lindhom	Viken fylkeskommune
Anne Traaholt	Viken fylkeskommune
Bent Ek	Eiker arkiv i Øvre Eiker
Vidar Lieberg	Drammen historielag
Hilde Eriksen	Drammen kommune
Kjartan Fønsteli	Kongsberg kommune
Anders Vinsvold	Grunneier Steinberg/Kilen



Figur 4. Fra Stryken/Daler. Deltagere (fra høyre): Frank Halvar Novaes Røberg, Holger Gustavsen, Svein Norheim, Ole Christian Aslaksen, Willy Bruun, Ola Rønne, Lillian Støen og Line Heltorp.



Figur 5. Fra befaring på Fallagsøya/Herstrøm. Fra høyre: Holger Gustavsen, Giedre Jarulaitiene og Svein Norheim. Et av de viktigste momentene i arbeidet var dialogen mellom aktørene, som stilte med komplementerende kunnskap.



Figur 6. Fra Fallagsøya/Herstrøm. Frank Halvar Novaes Røberg og Steffen Hansen avdekker ildsted. Profesjonell bistand til metallsøk var viktig da eksempelvis spor etter blikkenslagerarbeid kunne knyttes til bruk av området som liggeslette.

3. Områdeskildring og stedsnavn

Lokalitetene ligger langs Drammenselva (figur 2), som oftest i en liten distanse fra viktige veger som Drammensveien og Gamle Riksvei, med nærhet til bekkefar, men også boligfelt, festplasser, industriområder og tømmeropplag. Smiene i Mjøndalen var steder taterne kunne besøke for å få gjennomført reparasjoner. Den siste smia i Mjøndalen med drift er Knutsensmia.

Lokalitetene som ble undersøkt i dette arbeidet benevnes av og til ulikt på kartene, i arkivmateriale, på skilt og på folkemunne. Lokaliteten som ligger i området som benevnes på kartet som Daler, er heller ikke langt fra Stryken, som er navnet på bussholderplassen like ved. I rapporten brukes navnet Stryken/Daler på nevnte lokalitet. Steinberg/Kilen brukes likeledes om lokaliteten som ligger ved området Steinberg og det lille faret Kilen. Denne lokaliteten blir i arkivet også nevnt som Semsmosletta ettersom Semsmoenslekta holdt til her (Liv Andersens arkiv).

Et enkelt søk på ordet 'tater' hos kartverket gir om lag 60 treff i hele Norge, og er knytta til landskapsdrag som både henspiller til kyst (Taterholmen i Bærum og Tatervika i Moss) og innland (Tatertjern i Halden, Tatermyr i Våler, Tatermyra i Aurskog-Høland og Taterfloti i Nore og Uvdal). Like navn kan gå igjen flere steder, eksempelvis Tatermoen (både i Flå og Hønefoss (se Andersen og Ek, 2011; Christophersen et al., 1915, 194)). I undersøkelsesområdet i Drammen kommune finnes det ingen slike i stedsnavnsregisteret, ei heller på eldre kart. Dette utelukker imidlertid ikke at steder kan være knytta til taterne lokalt, slik som Semsmosletta. Slike koblinger kan være vanskelige å finne uten tilgang på lokalkunnskap, men gir likefult viktig informasjon om liggeslettene.



Figur 7. Bjørkelunden. Dronefoto viser nærhet til vei, vann, bebyggelse og industriområde.



Figur 8. Knutsensmia i Mjøndalen var en av flere smier som taterne har hatt kontakt med for reparasjoner og andre typer arbeid. I forkant Ole Christian Aslaksen og Frank Halvar Novaes Røberg.

4. Metode

Definisjoner/nøkkelpbegreper

I arbeidet med taternes liggesletter klargjør vi først noen nøkkelpbegreper:

Liggeslette

Plass der taterne slo leir på sine vandringer. Liggeslette blir brukt som benevnelse av taterne. På liggeslettene ble det slått opp telt eller i etterkrigstida også campingvogn. På liggeslettene ble det laget "varme" (bål plass) som på kveldstid var en samlingsplass. På liggeslettene ble det som oftest drevet med produksjon av f.eks. takrenner eller annet "plåtarbeid", trådarbeid (dvs. laging av visper mm av ståltråd). Liggeslettene ble brukt fra år til år av samme reisefølge (familier).

Liggeslettene i området som er undersøkt ligger alle i nærhet til Drammenselva (med unntak av Stryken/Daler), og alle har en rennende bekk like ved. Likeledes ligger alle knyttet til det gamle veisystemet.

Sirkusgran

Storvokst gran med hengende greiner. De beste granene måtte vær tettvokste og greinene så lange at de kunne gi skjul for regn. Da rant vannet ut og man kunne sitte rimelig tørt under grana. Slike graner ble ofte brukt i den tida man ikke hadde telt. Varme ble da tent opp i utkanten av granas rekkevidde - noe som sikkert også hjalp mot knott og mygg. Sirkusgraner som vi ser som store og typiske i dag, har

vært adskillig mindre for 60 år siden. Men de kan allikevel ha hatt en størrelse som gjorde de anvendelige.

Stokkvarme

Taterne tente som regel alltid opp "varme" (bål). Når det hadde blitt ordentlig fyr hentet de gjerne tørrgran eller annen tørr stokk. Denne ble kvistet og lagt inn i varmen, og ble føret på etterhvert. Man brukte ikke krefter på å "sage vedkubber". Denne formen for varme ble kalt stokkvarme.

Forarbeid

På befaringsene og i møtene som ledet opp mot prosjektet ble ulike typer funn diskutert, og Taternes Landsforening gjorde de andre prosjektpartnerne kjent med kløpp, avklipp fra produksjon av metallarbeid. I forarbeidet til den arkeologiske undersøkelsen besøkte fylkeskommunens arkeologer Latjo drom 23.11.2022, utstillingen om taterne på Glomdalsmuseet for å bli kjent med deres materielle kultur og dermed hva man kan forvente å finne på en undersøkelse av en liggeslette. Den materielle kulturen rommer blant annet produkter, ornamentikk og redskaper, kort fortalt fysiske uttrykk, som er typisk for taterne. For undersøkelsene av liggeslettene var det restavfall metallhåndverket gir viktig å bli kjent med (figur 9) slik at disse kunne gjenkjennes som diagnostiske funn i undersøkelsen også av arkeologene, det vil si funn som kan knyttes til en liggeslette hvor taterne overnattet på reisene sine.

Befaringer ble også gjennomført på de aktuelle lokalitetene hvor Taternes Landsforening, Viken fylkeskommune og Drammen kommune deltok. 4. november ble lokalitetene Solbergmoen, Åserud, Steinberg/Kilen, Knutsensmia (Mjøndalen) og Stenset besøkt. 17. Februar ble lokalitetene besøkt igjen, og det kunne bemerkes at Steinberg/Kilen er et egnet alternativ for en undersøkelse, mens eksempelvis Åserud, Stenset og Solbergmoen er nedbygd. Stenset og Solbergmoen har imidlertid gode forutsetninger for formidling, særskilt med hensyn til at sistnevnte i dag er en kommunal park.

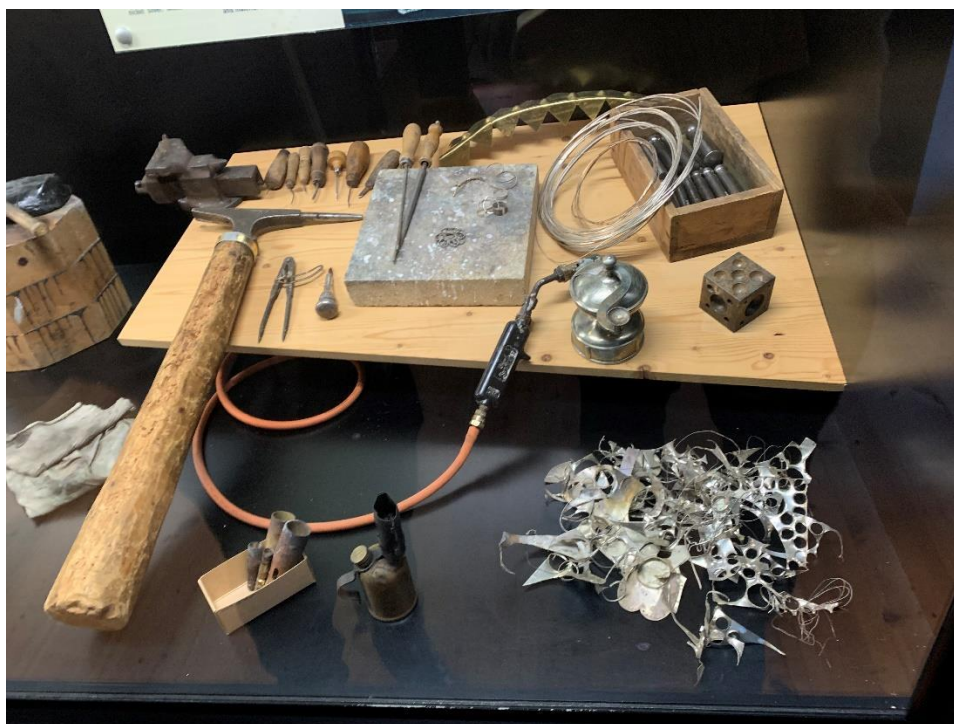
12.04.2023 Gjennomførte Taternes Landsforening, Drammen kommune og Viken fylkeskommune møte med Riksantikvaren om håndtering av data opp mot Askeladden. Et viktig moment framover blir å finne korrekte navn på typen lokaliteter som undersøkes i prosjektet. Riksantikvaren bemerket den viktige koblingen mellom at kulturminnene blir lagt inn i den nasjonale kulturminnedatabasen og at disse kan hensyntas i plansaksbehandling og planarbeid, og styrke forvaltningen av lokalitetene.

Drammen kommune og Taternes Landsforening gjennomførte også befaringer og arkivsøk, deriblant i privatarkiv etter forfatter Liv Andersen. Foruten befaring og arkivarbeid ble også historiske flyfoto og kart gjennomgått for lokalitetene. Gjennom arbeidsprosessen ble det tidlig klart at landskapet har vært gjennom vesentlige transformasjoner da flere av de undersøkte områdene på ulike vis nyttes annerledes i dag enn i etterkrigstida. Stenset har blitt bygget ned av boligfelt og parkeringsplass, Steinberg/Kilen har gått fra å være en losseplass for tømmer til å bli et turområde, og Bjørkelunden har blitt totalt endret av vegutbygging. Informasjon fra privatarkiv, minner og den kunnskapen om landskap som Taternes Landsforening besitter ble viktige elementer i undersøkelsen.

Litteratur ble delt mellom deltagerne, noe som var særskilt viktig da Taternes Landsforening deltok sammen med Halden Historiske Samlinger, Glomdalsmuseet og Landsorganisasjonen for Romanifolket fra norsk side sammen med Bohusläns museum og Kulturgruppen för resandefolket - Göteborg på svensk side i et femårig prosjekt, som både inneholdt det betydelige digitaliseringsarbeidet Resandekartan/Reisendekartet (Bohusläns museum et al., u.å.), men også utgravningene av Snarsmon

mellom 2004-2008 (se Lindholm, 2005, 2006, 2007, 2008). Prosjektet ble avslutningsvis evaluert i sin helhet i 2014 (Hjort, 2015).

Reisendekartet dekker ulike typer lokaliteter som liggesletter, bosetninger (som Snarsmon), ankerplasser, steder med tilknytning til taternes i navnet (Tatersvingen) og steder knytta til statlige overgrep (Skammens stein). Den norske delen av reisendekartet dekker primært Østfoldgeografien (Bohuslän museum et al., u.å.). Et komplementerende kartleggingsprosjekt for Buskerud, «De reisende i Buskerud», er imidlertid gjennomført av Liv Andersen og Bent Ek (2011), deriblant med støtte fra Buskerud fylkeskommune (2008). Materialet som legges til grunn i nettpublikasjonen for prosjektet «De reisende i Buskerud» foreligger i Liv Andersens privatarkiv, som dekker lokaliteter i hele denne geografien. Prosjektet som presenteres i denne rapporten har fokus på liggeslettene i Drammen kommune, til forskjell fra Snarsmon prosjektet som var en utgravning av en fast bosetning bestående av små hus hvor taterfamilier overvintret. Utgravningen ble initiert av Bohuslän museum, som organiserte utgravningen som et medborgerarkeologiprojekt hvor arkeologer og «ikke-arkeologer» fra Romanifolket samarbeidet (se Hjort, 2015).



Figur 9. Fra monter som viser redskaper, metallarbeid og restavfall på Glomdalsmuseet.

Registreringsmetodikk

Metoden som ble brukt under registreringene av taternes liggesletter i Drammen kommune var en blanding av arkeologiske metoder og muntlig informasjon fra deltakerne fra Taternes Landsforening og andre informanter, som grunneiere. Denne måten å arbeide på gjorde at dataene fra undersøkelsen komplementerte og utfylte hverandre.

I forarbeidet til feltarbeidet ble det skrevet ut kart og historiske flyfoto i A3 format, som ble laminert (Finn, u.å.; 1881, u.å.). Dette materialet ble brukt under planleggingen og i felt, sammen med dagsferske dronefoto som viste nåtidssituasjonen på lokalitetene.

Gjennom sammenligning med eldre foto fra 1959 og 1965 med moderne flyfoto og dronebilder tatt under feltarbeidet, kunne vi vurdere områdene og se på hvilke type forstyrrelser, inngrep og endringer som var skjedd gjennom tidene. Dette materialet ble brukt aktivt under planleggingen og ved prioriteringer av områder innenfor de forskjellige lokalitetene. Både de historiske og de nye flyfotoene var en kilde til refleksjon og samtale om lokaliteten.

Gjennom samtalene underveis i feltarbeidet framkom kunnskap om taternes kulturminner og kulturmiljø, materielle kultur og levevis. Prosessen med samtale og søking etter funn og strukturer utgjorde en viktig del for at undersøkelse ble vellykket. Deltagerne fra Taternes Landsforening leste landskapet med fokus på hvilke forhold som er avgjørende for plassering av liggesletter. Denne landskapsanalysen kunne støttes opp med de arkeologiske registreringsmetodene, deriblant systematisk registrering med jordbor/stikkstang og metalldetektorsøk. Sammenhengen mellom sirkusgraner, bekker, elver og veier, boligfelt, tømmeropplag, industriområder og hvordan liggeslettene lå i forhold til disse var nøkkelmomenter. Liggeslettene lå eksempelvis på steder hvor vann var tilgjengelig langs veien, men ikke slik at de ble oversvømt. Nærhet til byggefelt kunne likeledes også bety tilgang til friskt vann da taterne av og til kunne få vann av beboerne.

Registreringsmetoden stikking innebar at deltagerne gikk på rekke gjennom de prioriterte områdene med jordbor eller stikkstang. Målet var å påvise stein under torvlaget som kunne stamme fra ildstedsringer/ bålplasser «Varme» og «Stokkvarme». Gjennom å bruke stikkstang/jordbor systematisk, ved å stikke systematisk ned i grunnen, kunne vi påvise steiner og videre steinansamlinger. Når steinansamling var påvist ble den merket med en stikkstang. Når stikkstang eller jordbor stikkes ned i grunnen vil røtter, stein og grus gi fra seg forskjellig lyd og motstand. Man erfarer raskt hva som er hva, og ved tvil blir det foretatt prøvestikk med spade.



Figur 10. Systematisk stikking med stikkstang/ Jordbor på Steinberg/Kilen (f. Anette Nymann Lindhom/Viken fylkeskommune).

Jordboret ble også brukt til å sjekke undergrunnen, påvise kull og moderne forstyrrelser. Ved systematisk gjennomgang av de forskjellige områdene var det lett å «høre hvor det var fylt opp med pukk». I søylen i jordboret viste det tydelig hvor det var påfylte jordmasser. Portable såld (svenskesåld)

ble benyttet for å avklare enkelte steder med kull om dette var ildsted/varme eller brenning av paller og annet avfall.



Figur 11 (t.v.). Jordbor.

Figur 12 (t.h.). Svenskesåld.

I prosjektet deltok den erfarne metalledetektoren Steffen Hansen. Han har arbeidet jevnlig sammen med arkeologer i Viken og var en svært viktig ressurs inn i prosjektet. Søk med metalledetektor krever lang erfaring og det er påkrevet at de også kjenner til hvordan arkeologer arbeider og dokumenterer funn. Å spore metallfunn har vært en viktig oppgave, fordi taternes håndverk har vært knyttet til metallarbeider så som f.eks. trådarbeid og blikkenslagerarbeid. Funn av typisk avfall fra denne typen håndverk kan være «diagnostisk» og underbygger sammen med muntlige kilder og arkivalia taternes bruk av området.



Figur 13. Alle funn og strukturer ble målt inn av Frank Halvar Novaes Røberg.

5. Undersøkelsen

Steinberg/Kilen lokalitetsbeskrivelse

Lokaliteten ligger på sørsiden av Drammenselva. Liggesletta avgrenses av et jorde i østenden og av «lagunen» Kilen i vest. På bilder fra 1959 ser det ut som det har gått en bekk ned i Kilen, men det kan bare følges et stykke mot vest. I sør går Steinbergveien og mot nord ligger Drammenselva. Innkjøringen fra Steinbergveien avgrenser lokaliteten om lag nord-sør. Lengden målt langs elva er om lag 200 m og arealet er beregnet til ca. 16 000m².

Historiske flyfoto fra 1959 og 1965 viser at området har vært brukt til tømmeropplag. Nedenfor brinken mot elva er det spor etter tømmerlenser. På bildene fra 1950- og 1960-tallet sees det tydelig at det har gått en vei fra avkjørselen fra Steinbergveien og øst-vest til om lag midt på lokaliteten.

Området i vest, mot jordet har relativt storvokst furu. Vegetasjonen på resten av lokaliteten består av bjørkeetrær av forskjellig størrelse og noe selje. Det meste av løvskogen ser ut til å ha slått opp etter at de tidlige flyfotoene fra 1950- og 1960-tallet er tatt.

I vestenden av lokaliteten er det i dag fylt opp med masse og fungerer som parkeringsplass (se historisk flyfoto fra 2005). Det er også vært fylt på masse andre steder. Lokaliteten bærer preg av at det har vært kjørt med maskiner/biler på flere steder. Topografisk dannes det flere terrasser ned mot elva, og landskapet har noen mindre høydeforskjeller.

Undergrunnen besto av sand fra morene/ elvebanker og virker lettdrenert. Matjordlaget varierte noe fra et par cm til ca. 15 cm.



Figur 14. Historisk flyfoto. Ringerike-Hole-Modum-Eiker-Drammen-Hof-Holmestrand-1959, utsnitt Steinberg/Kilen (1881, u.å.).



Figur 15. Modum – Eiker- 1965. Utsnitt av flyfoto Steinberg/Kilen 1965 (1881, u.å.).



Figur 16. Flyfoto Nedre Buskerud 2005. Steinberg/Kilen (1881, u.å.).

Undersøkelse av lokaliteten Steinberg/Kilen

Lokaliteten Steinberg/Kilen ble undersøkt 09.05.2023. Fra befaringer i forarbeidet var det tydelig at området mellom Drammenselva, Steinberg/Kilenveien og Kilen, som etter muntlig informasjon og privatarkiv etter Liv Andersen skal ha vært liggeslette. Denne har blitt omforma fram mot vår tid, blant annet ved at det er anlagt grusparkering nordvest, grusveger til bruk for fotgjengere, og påfyllinger av masse. Dette la føringer for hvor det ville være mest tjenlig å gjennomføre stikking og detektorsøk.

Området like ved elva ble også nytta til opptak av tømmer på 1950- og 1960-tallet (se figur 14-15), da tomte vest for Kilen ble bygd ut. Nærhet til tømmeropplag og fabrikkområder var ifølge Taternes Landsforening ikke uvanlig, og liggesletta på Stenset (nedenfor) lå også slik plassert. Øst for Kilen var det anlagt eneboliger, hvor de reisende kunne hente friskt vann. Blant store furutrær og bjørker i området som ble kalt Semsmosletta etter Semsmoenslekta skal det ha ligget to leirplasser (Andersen og Ek 2011), og skogsområdet er også mulig å se på flyfoto fra 1959, 1965 og fram til i dag. Ifølge grunneier var skogholtet der hvor taterne holdt til fram til midten av 1970-tallet.

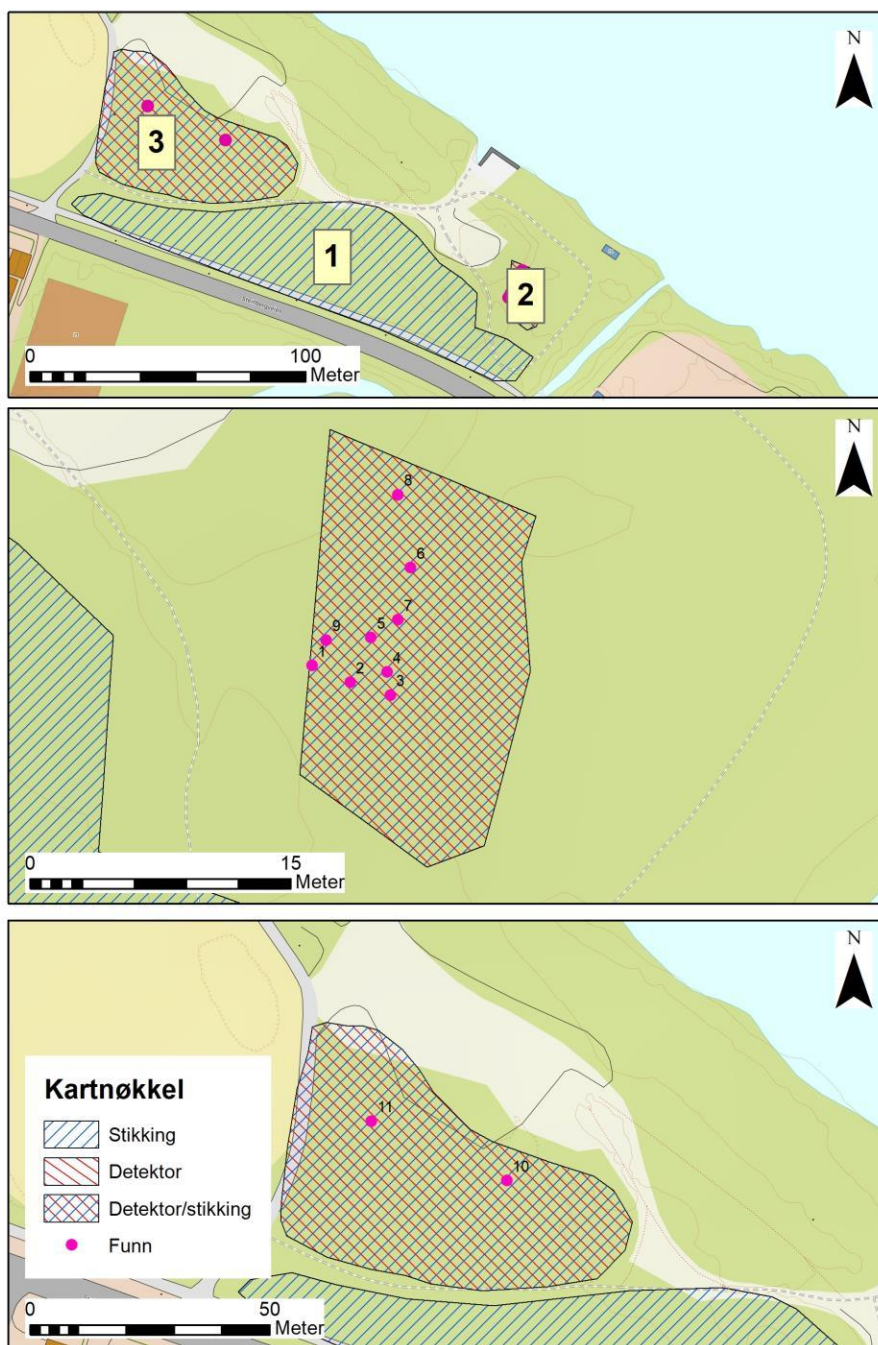


Figur 17. Lillian Støen og Holger Gustavsen i samtale med grunneier (f. Line Heltn/Drammen kommune).

Lokaliteten ble delt i tre undersøkelsesområder avgrenset av moderne veifar, deriblant en lett bevokst flate ved Steinbergveien (område 1), en åpen flate øst mot Kilen (område 2), og skogholtet (område 3) (figur 17; for kart, figur 19, nedenfor). Deltagerne i prosjektet gjennomførte stikking i alle de tre undersøkelsesområdene, mens metallsøk ble gjennomført i område 2-3. Den grundige gjennomgangen av flatene med stikking og metalledetektor resulterte i en rekke funn, deriblant kløpp (funn nr. 1, område 1; figur 21), deler av takrenne, beslag i et karakteristisk 1-metersstykke (funn nr. 10-11, område 3; figur 22). Funna kan knyttes til blikkenslagerarbeid, som var blant de håndverka taternes ofte drev med på liggeslettene. Sammen med de andre kildene forteller den arkeologiske undersøkelsen av lokaliteten om hvordan stedet kan ha blitt brukt og viser en avgrensning. Beliggenheten ved en godt brukt gangveg og et område som nyttes til bading kan for øvrig trekkes fram som fordelaktig med tanke på framtidig formidling av en viktig historie.



Figur 18. Samtale om funn i felt.



Figur 19. Lokaliteten Steinberg (øverst) kunne utfra topografi deles i tre mindre undersøkelsesområder, med en lett bevokst slette (1) mellom en liten flate i vest (2, midterst) og et skogholt i øst (3, nederst). Områdene avgrenses av veifar.



Figur 20. Endelig lokalitetsavgrensing Steinberg/Kilen.

Oppsummering

Område 1:

- Systematisk stikking (~2 m mellomrom) fra øst til vest parallelt med Drammensveien.
- Blandet masse, i østlig halvdel mye småstein/pukk mot veg. Dette kan være lagt der i forbindelse med vegbyggingen
- Ingen funn.
- Informant/(grunneier) pekte i retning av området, hvor han husket taterne lå.

Område 2:

- Systematisk stikking (~2 m mellomrom) fra nord til sør på forhøyning i landskapet.
- Ujevn dybde, lag preget av fin elvesand.
- Detektorsøk.
- Funn nr. 1-9 (se nedenfor, funnliste). Blandet materiale, trolig knytta til ulike bruk av området. Kløpp (figur 21) knytter til bruk av landskapet som liggeslette da funnet kan stamme fra blikkenslagerarbeid.



Figur 21. Kløpp fra område 2, funn nr. 1.

Område 3:

- Stikking (~2 m mellomrom) fra øst til vest gjennom skogholt.
- Detektorsøk.
- Funn nr. 10-11 (se nedenfor, funnliste; figur 22-23). Sammen med funnet av kløpp (funn nr. 1) viser del av takrenne (funn nr. 10) og beslaget med lengden 1 meter at blikkenslagerarbeid kan ha funnet sted her.



Figur 22. Funn viser til blikkenslagerarbeid og kan knyttes til bruk av området som liggeslette, deriblant et beslag i en karakteristisk 1-meterslengde (funn nr. 11), ofte brukt til takrenner.



Figur 23. Funn nr. 10 er del av en takrenne, oppdaget ikke langt fra funn nr. 11.

Fallagsøya/Herstrøm, lokalitetsbeskrivelse

Lokaliteten ligger på nordsiden av Drammenselva og har opprinnelig vært to øyer (se figur 24, kart fra 1891 (1881 u.å.)), hvorav den største heter Fallagsøya og den minste Herstrømøya.

På flyfoto fra 1950-1979 sees det tydelig at øya har blitt landfast med et eid i vestenden. Trolig har dette skjedd en gang etter 1959, da flyfoto fra dette året viser at det fortsatt er en øy. Det kan også være at sandbanken har endret seg med strøm og vannstand.

På nordsiden av «øya» er det nå en «lagune» - en bukt som går inn fra Drammenselva. Mellom denne og øya går i dag riksvei 283. I øst avgrenses lokaliteten av en nord- sørgående bekk. I vest går en gangbru.

Lokaliteten har flere terrasser ned mot elva og flere fine flater. Lokaliteten har også noen ravinelignende fordypninger om lag N-S, som kan være dannet av bekker eller at flom har bidratt til å skylle vekk masser.

Vegetasjonen består av noen store grantrær og løvtrær som bjørk og osp. Det er også en del kratt og oppslag av bjørk, rogn og selje. Undervegetasjon av gress og urter.

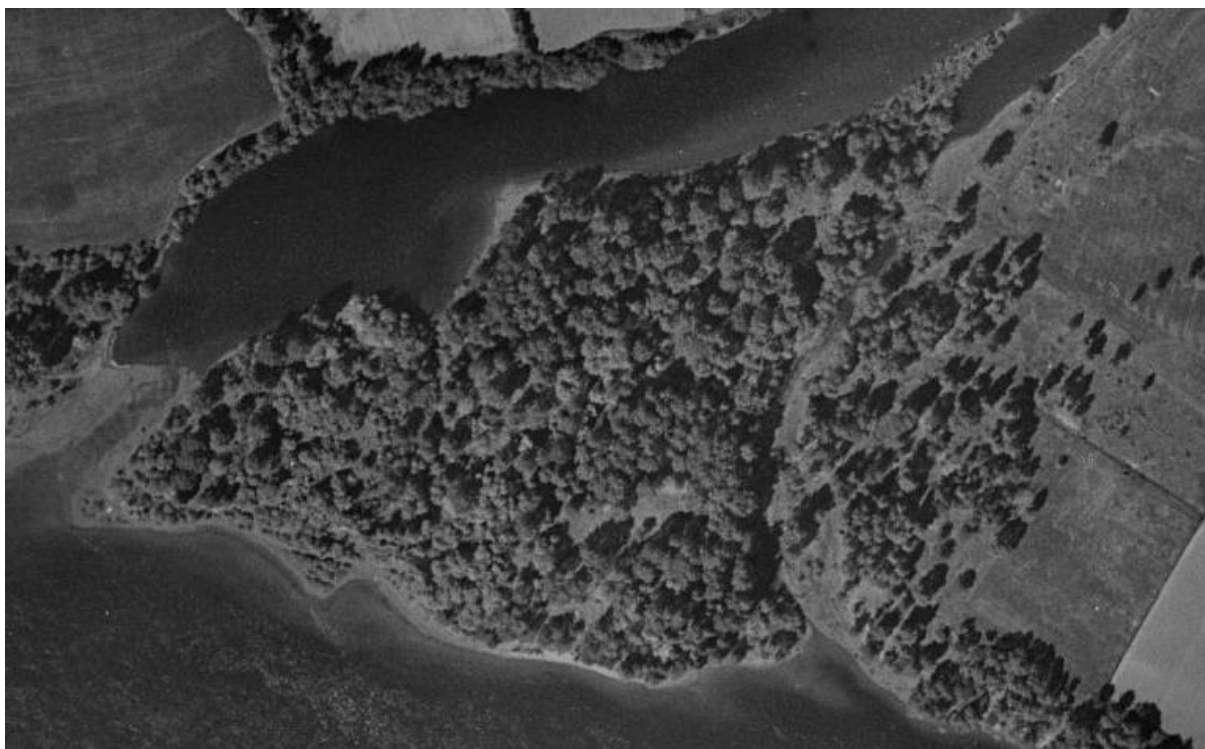
I østre ende av lokaliteten er det bygget en gangbro over riksvei 283. Det er også lagt masser parallelt med riksveien, trolig i forbindelse med veibyggingen. Inn fra veien et stykke øst for gangbrua ble det påvist asfalt under torva. Dette kan også henge sammen med veibyggingen. Inngangen til området blir i dag enten over gangbrua, eller gjennom rundkjøringen øst for gangbrua.

Lokale forbipasserende fortalte av omlag lag midt i området har det tidligere vært en danseplass, mens det i dag brukes av sportsfiskere og som rekreasjonsområde.

Jordsmonnet består av et lag med matjord over sand.



Figur 24. Historisk kart fra 1891 over området. Drammen-14D1Nord-kart-1891, Fallagsøya/Herstrøm (1881, u.å.).



Figur 25. Historisk flyfoto. Ringerike-Hole-Modum-Eiker-Drammen-Hof-Holmestrand-1959 (1881, u.å.).



Figur 26. Historisk flyfoto. Vestfold-1959-1979. Sirkusgran med funn av ildsted markert i oransje (1881, u.å.).



Figur 27. Flyfoto nåtidssituasjonen (1881, u.å.)



Figur 28 (t.v.). Lokaliteten sett fra vest mot øst, med gangbroa i forkant og Drammenselva til høyre. Figur 29 (t.h.). Noe lengre øst på lokaliteten. I bakgrunnen skimter vi en av de store granene (sirkusgran) i området.

Undersøkelse av lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm

Lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm ble undersøkt 10.05.2023. Undersøkelsesområdene ligger i nordvestre hjørne på en liten øy, Herstrømøya, på lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm. Område 1 og 2 ligger knappe 100 m fra hverandre på to ulike platåer, mens område 3 ligger vest for område 1 og er tettere bevokst enn de andre undersøkte områdene (se kart, figur 32). Liggesletta er belagt i Liv Andersens privatarkiv.

To store grantrær omgitt av flater et lite stykke unna Drammenselva ble undersøkt med systematisk stikking og detektorsøk (område 1 og 2, figur 32). De store sirkusgranene var egna steder for å slå leir, og flatene rundt ligger såpass langt unna vannet at de ikke er i fare for å oversvømmes. I etterkrigstiden ble det lagt ut byggefelt i vest for øya, og ved den nedre grana (område 2) nevnte lokale beboere at det hadde vært en danseslette (område 4). De husket ikke at det var tatere på Fallagsøya, men viste til en fotballbane i området hvor de kan ha vært. Det var uklart om informantene refererte til romfolk eller tatere, og de nevnte at dette var barndomsminner. Ofte var imidlertid nærhet til byggefelt en fordel med tanke på at taterne kunne få vann fra vennligsinnede naboer.

Området nær ved gangbroa over riksvei 283 vest for område 1 ble undersøkt med detektor, Og her ble ett ildsted funnet (struktur nr. 3, se strukturliste). På den øvre flaten (område 1) ble ytterligere to ildsteder med stikking og detektorsøk (struktur nr. 1-2), samt funn av en snøfanger fra en takrenne (funn nr. 13) ved sirkusgrana. To av ildstedene lå også ved grana, noe som kan peke mot en

liggeslettefunksjon. Ildstedet lengst til vest (struktur nr. 2) kan utfra form være automatisk fredet og fra denne ble kullprøver tatt ut (nedenfor). I dialogen knytta til registreringa av ildstedene kom stikkvarme fram, taternes båltype med stokker som ble skjøvet inn på bålet en del av gangen.

På den nedre flaten ble det ikke gjort funn (område 2) selv om avstanden fra elva og plasseringa av en stor sirkusgran gjør stedene lempelige til bruk som liggesletter. Festplasser var også steder taterne besøkte, noe som er vist til i arkivmateriale om stedsnavnet Åserud (Eiker arkiv, u.å.), og noe som også framgår da Bjørkelunden hadde en festplass.

Bruken av sirkusgraner for å lokalisere liggesletter alene er vanskelig da vegetasjon og trær vokser over tid. Eldre flyfoto kan imidlertid brukes for å få oversikt over eldre vegetasjon (figur 25-26).



Figur 30. Holger Gustavsen finner ildsted, i bakgrunnen sirkusgran.



Figur 31. Frank Halvar Novaes Røberg måler inn avdekket ildsted, i bakgrunnen under sirkusgrana Steffen Hansen.

Oppsummering

Område 1:

- Systematisk stikking (~2 m mellomrom) fra øst til vest. Deler av en tidligere veiarm ble funnet, noe som definerte grensen for hvor langt det var klokt å gjennomføre stikking. Vestenfor denne ble kun detektor anvendt.
- Detektorsøk
- Funn nr. 13. Snøfanger. Funnet ved bålet (struktur 1) like øst for sirkusgrana på område 1. Blikkenslagerarbeid var blant taternes viktigste håndverk, og spor etter dette kan fortelle om lokaliteten.
- Struktur 1-2. Stokkvarme.

Område 2:

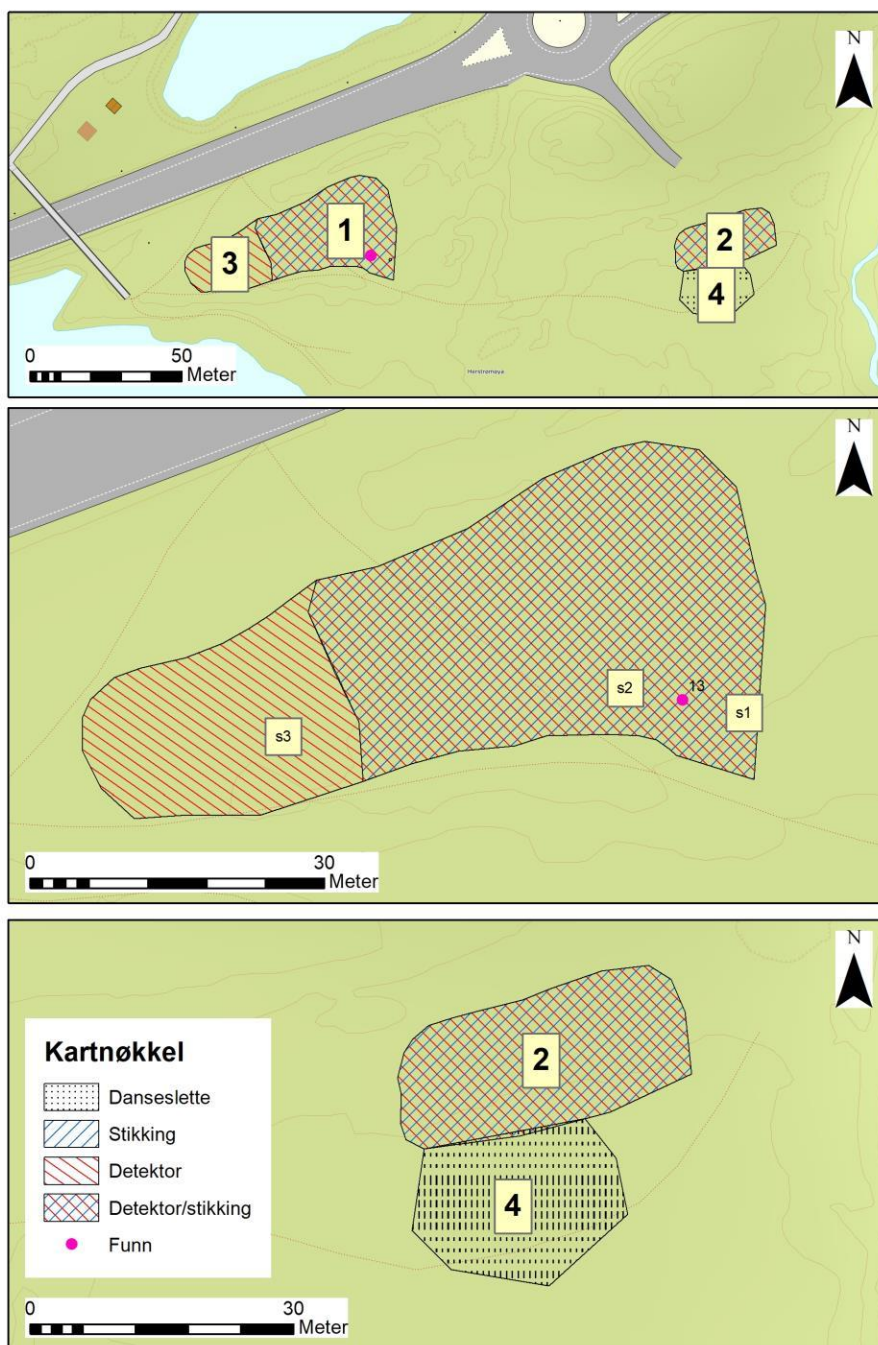
- Systematisk stikking og detektorsøk.
- Ingen funn.

Område 3:

- Detektorsøk
- Struktur 3. Bål.

Område 4:

- Omtrentlig plassering av danseslette fra etterkrigstida. Kilde forbipasserende publikum.



Figur 32. Kart over lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm. Den høyestliggende flaten gav funn som kan knyttes til bruken av stedet som liggeslette. Funn er markert med rosa, mens strukturer mer markert med s.-nummer.



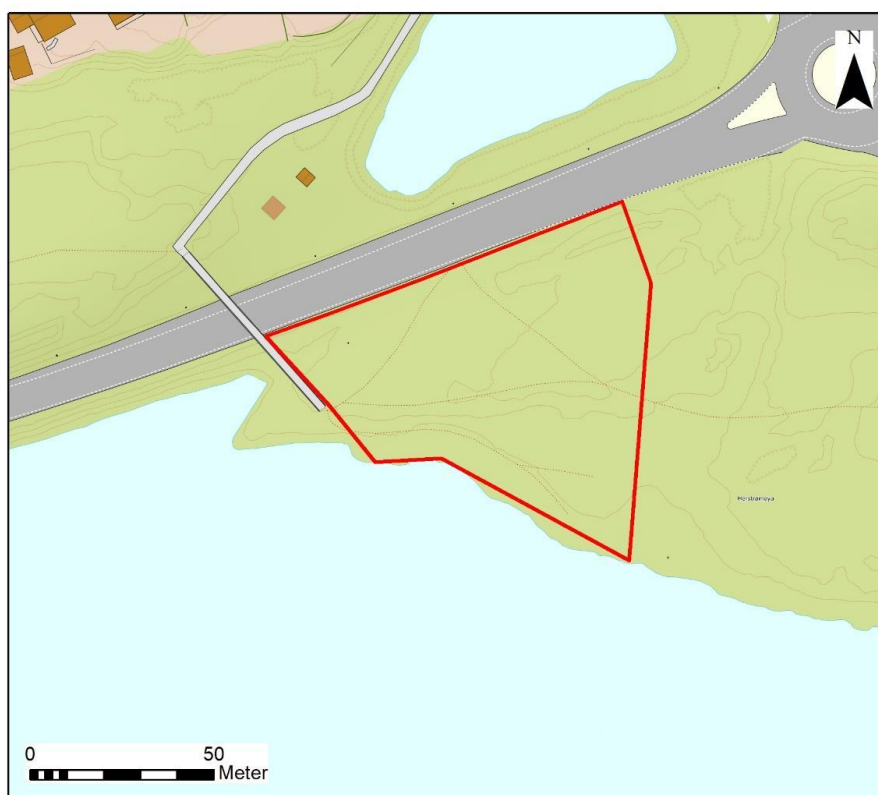
Figur 33. Struktur 1. Stokkvarme(/bål) funnet like øst for sirkusgran på område 1.



Figur 34. Struktur 2. Ildsted funnet like vest for sirkusgran på område 1. Mulig stokkvarme, ligger dypere enn struktur 1. Kan også være førreformatorisk og dermed automatisk freda.



Figur 35. Struktur 3. Mulig ildsted. Lite kull i strukturen gjør at dette kan være en naturlig ansamling av stein.



Figur 36. Endelig avgrensning av lokaliteten Fallagsøya/Herstrøm.

Bjørkelunden

Bjørkelunden ligger ved et bekkefar ved Drammenselva vest for det som tidligere var kalosjefabrikk og sør for hva som i dag er matbutikk, hvor det tidligere var busstasjon. Undersøkelsesområdet kan deles i to deler, hvor område 1 ligger nord for riksvei 283, og område 2 ligger sør for denne veien ned mot Drammenselva. Lokaliteten er også belagt i Liv Andersens privatarkiv. Her skal det også ha vært en danseplass i følge lokale forbipasserende. Vegbygging og anlegning av rundkjøring har endret landskapet betydelig, og ved stikking med jordbor ble det oppdaget at påfylte masser fra de fleste delene av området som ble undersøkt foruten området nederst ved Drammenselva hvor elvesand også var framtrædende. Systematisk stikking og metallsøking av området gav flere funn, men disse er vanskeligere å knytte til liggesletta enn funn fra eksempelvis Steinberg/Kilen ettersom de ble funnet i påfylte eller sterkt omrotede masser.

Oppsummering

Område 1:

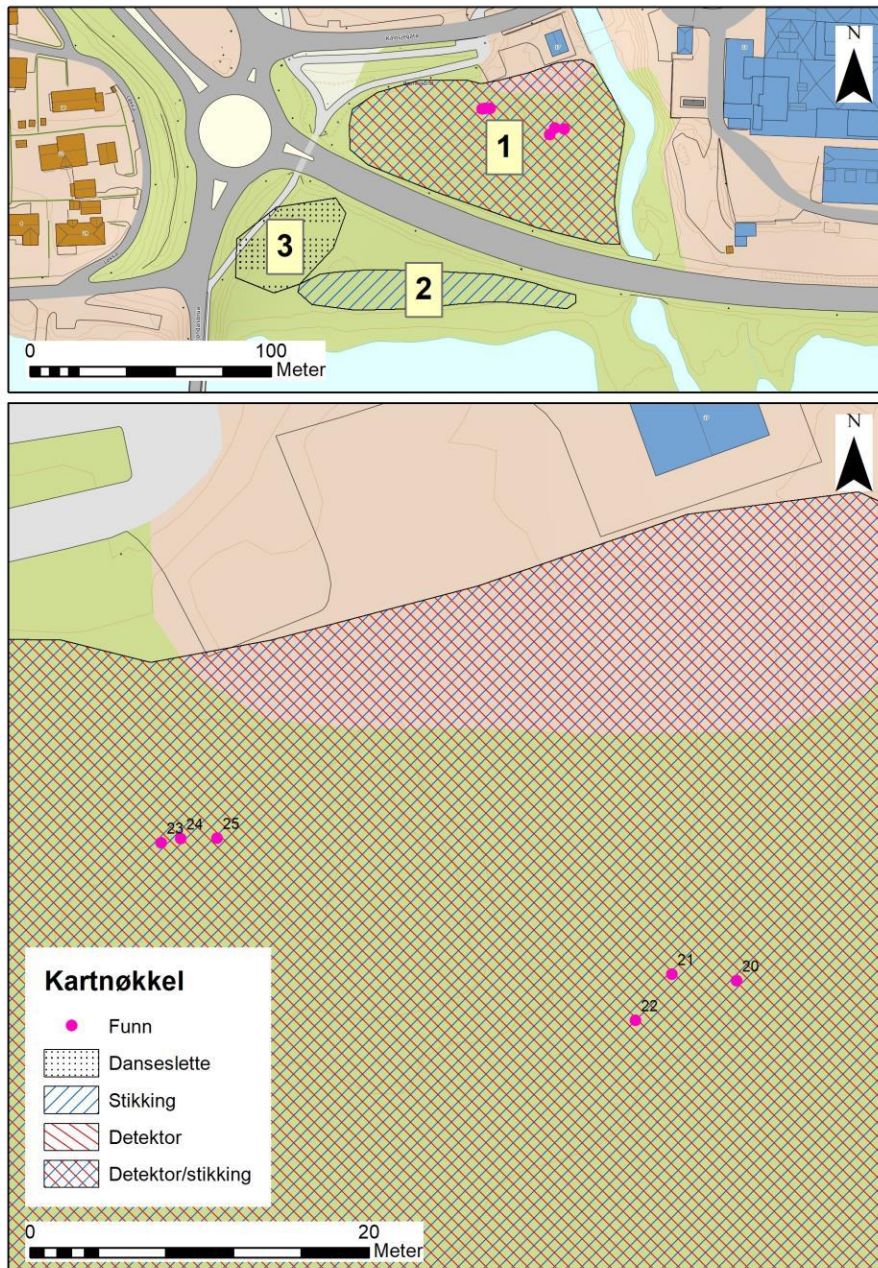
- Stikking (~2 m mellomrom) fra øst til vest over flate.
- Detektorsøk.
- Funn nr. 20-25. En sammensatt blanding av ulike typer funn, fra mulige redskapsdeler til personlige eiendeler i fyllmasse fra veg: kobberlegering (funn nr. 20), knapp (funn nr. 21), mynt 1 øre (funn nr. 22), skje (funn nr. 23), koks (funn nr. 24) og mulig undersenke (funn nr. 25).

Område 2:

- Stikking (~2 m mellomrom) fra vest til øst over flate.

Område 3:

- Antatt festplass.



Figur 37. Oversiktskart over Bjørkelunden.



Figur 38. Endelig avgrensning av lokaliteten Bjørkelunden.

Undersøkelse av lokaliteten Stenset

Lokaliteten Stenset ligger nord for Nedre Eiker kirke og vest for kirkegården. Ifølge opplysninger fra privatarkiv etter Liv Andersen (kart ved Per Sneve, figur 42) lå taterne ved en tømmeropplagsplass rett nord for Stenset gård vest for en flombekk. Her kunne det være opp til 5-10 familier om gangen. Området som det vises til ble bygget ned på 1960-tallet, mens plassen ifølge nevnte kilder var i bruk fram til midten av dette tiåret. I dag er bekkene lagt i vann under en parkeringsplass og boligfeltet som ble bygget dekker det som tidligere var liggeslette. Tømmeropplagsplassen kan identifiseres med eldre flyfoto fra 1959 (figur 41).

Området ble fotografert med drone, og vannledningene som kunne identifiseres ble målt inn.

Smeden Willy Bruun (Knutsensmia) har en større samling med metallarbeid fra taterne, og denne ble vist på Stenset. Dette skapte en dialog rundt taternes håndverkstradisjon, som også er under press. Med hensyn til framtidige undersøkelser var fotodokumentasjon av Willy Bruuns samling viktig med hensyn til hva arkeologer kan finne på liggesletta (appendix 3).



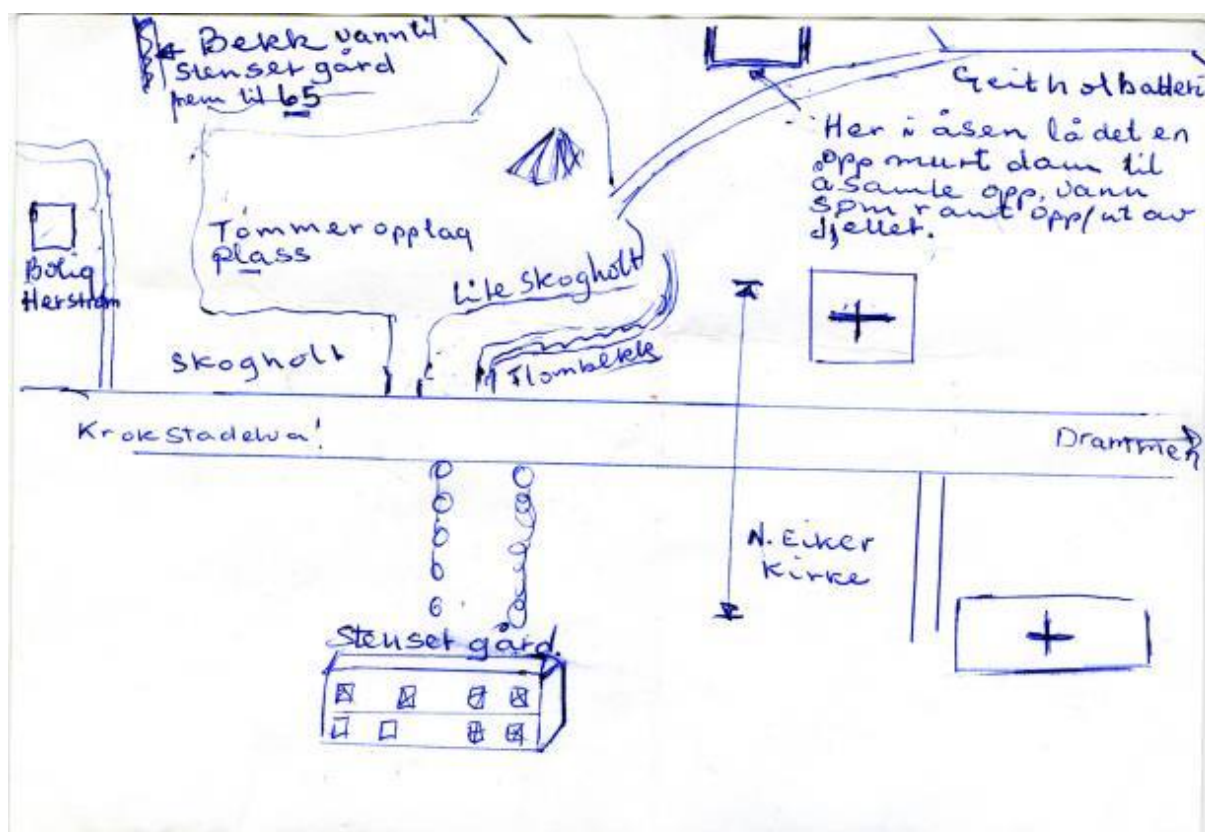
Figur 39. Oversiktsbilde (drone) over Stensetlokaliteten, som trolig er bygd ned.



Figur 40. Stenset sett mot nord. Liggesletta er marker med rød sirkel.



Figur 41. Flyfoto over Stenset fra 1959 (1881, u.å.).



Bodde på stenset 1955.

Trafikk av reisende Tater/sigøynere var det mye av frem til 1960. Så stilnet det, 1965 var det slutt. Det ble store utbygging av boliger.

1963-65. Så var det en familien Karlson som var de siste jeg kan minnes som lå her.

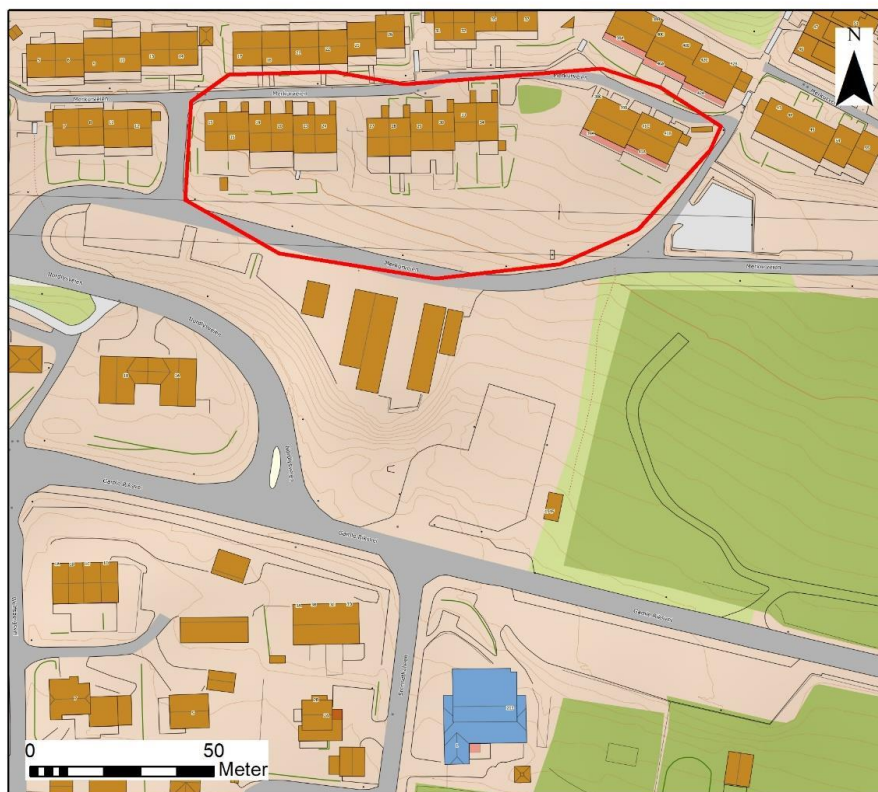
Hadde (Tater) noe problem, så var det, til A. Nilsen de kom. Siste jeg kan minnes var det noe problem med bil. Så de trengte noe slepetau som de fikk.

Vil ikke ikke omgås sigøynere, det var å holde seg unna skogen, var streng beskjed vil ikke

"Sterke Nils"

Fam. ^{Ester} Karlson jenter (Dal Eidsfold)

Figur 42. Kart over Stenset med avmerking av liggeslette, ved Per Sneve (Liv Andersens privatarkiv).



Figur 43. Endelig lokalitetsavgrensing for Stenset.

Undersøkelse av lokaliteten Stryken/Daler

På en flate sør for Drammensveien, bakom holdeplassen Stryken/Daler, skal det ha vært en liggeslette etter muntlige kilder og arkivmaterialet. Flaten ble dokumentert med dronefoto. Flaten er flankert av en skogsvei mot vest og et bekkefar mot øst. Vannkilder (iler) og nærheten til veien er to topografiske trekk som kan peke på stedets egnethet som liggeslette. Delvis dekket av et tynt moselag ble bålrester avdekket. Selv om det kan være uklart om disse kan knyttes til taterne, og bålet kan ha vært av nyere dato (struktur 4). Stedet ble også arena for dialog om stokkvarme da bålrestene viste enkeltstokker som lå i én retning slik som taterne anla sine bål.

Ifølge privatarkivmaterialet skal sletta ovenfor pukkverket i svingen på Drammensveien før jernbaneovergangen ha vært i bruk fram til midten av 1960-tallet.

Lokaliteten er belagt i Liv Andersens privatarkiv. I området sies det på folkemunne at man kan høre barneskrik fra da lensmannen kom for å føre bort barna til taterne fra foreldrene (Andersen og Ek, 2011).



Figur 44 (t.v.). Line Heltorp og Lillian Støen diskuterer lokaliteten.

Figur 45 (t.h.). Struktur 4, mulig stokkvarme.



Figur 46. Ile/oppkomme av rent vann på lokaliteten.



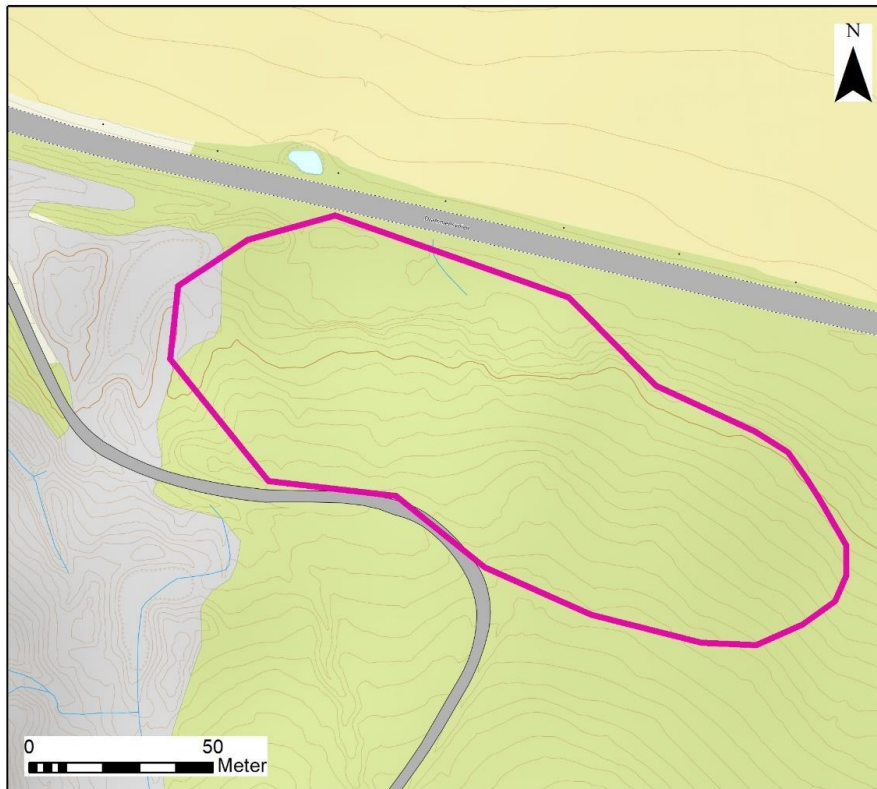
Figur 47. Dronebilde av lokaliteten.



Figur 48. Lokaliteten sett mot nord.

Oppsummering

- Visuell befarings.
- Dronefotografering.
- Funn av mulige bålrester, struktur 4.



Figur 49. Endelig avgrensing av lokaliteten Stryken/Daler.

6. Avsluttende bemerkninger



Figur 50 (t.v.). Funn av beslag med lengden 1m (funn nr. 11).

Figur 51 (t.h.). Arbeidet involverte foruten partnerne i prosjektet lokale innbyggere, grunneiere og forbipasserende. På bildet arbeider prosjektdeltagerne sammen med grunneier på Steinberg.

Arbeidet med å registrere taternes liggesletter viser at dette er kulturminner som er under et enormt press gjennom utbygging. Alle lokalitetene som ble besøkt var helt eller delvis nedbygd. Det haster derfor å på plass en plan for å ivareta og beskytte disse kulturminnene slik det er beskrevet eksempelvis i Faro-konvensjonen som stadfester alle innbyggernes rettigheter til kulturarven.

Registreringsarbeidet har gitt innsikt i både den materielle og immaterielle delene av taternes kulturarv. Metodene vi brukte i prosjektet er enkle og kan videreutvikles. Bruk av stikkstenger for å finne ildsteder, metalldetektor for finne rester av metallarbeid og samarbeid med Taternes Landsforening som bidro med forståelse av bruken av de aktuelle landskapene, mener vi ga et gode resultater i de registrerte områdene.

I fremtidige registreringer vil vi anbefale at man ansetter flere metalldetektorister, da dette verktøyet gir rask og presis tilgang til spor etter håndtverksaktivitet. Vi håper på fortsatt samarbeid med taternes landsforening, da dette er essensielt for lesing av taternes kulturlandskap.

Arkeologisk registrering som metode stadfester lokaliteter, og som ved positive funn, fører kulturminnene inn i den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden. Dette gjør at kulturminnene kan hensyntas i samfunnsplanlegginga.

Ved en eventuell utbygging som eksempelvis medfører at kulturminnene ødelegges eller fjernes, gjennomføres arkeologiske utgravninger ved museene. I denne undersøkelsen kom det fram at samtlige lokaliteter var skadet, og noen var totalt nedbygd. En innsats for å registrere taternes kulturminner er derfor en hastesak. Metodene som ble anvendt i dette prosjektet er repliserbare innenfor fylkesarkeologiens nåværende rammer, og kan overføres til andre kontekster. Grunnstammen i metoden er følgende momenter:

1. Samskaping som innfallsport. Dette handler om at prosjektpartnerne stiller likeverdig med nødvendige kompetanse for å sammen gjennomføre arbeidet. I dette prosjektet var Taternes

Landsforening representant for den nasjonale minoriteten og stilte med nødvendig kunnskap om kultur og folk, mens kommunen stilte med ressurser innen kulturhistorie og plan og fylkeskommunen stilte med kunnskap om arkeologisk registrering.

2. Befaring i forkant av registrering hvor prosjektpartnerne gjør seg kjent med topografi. Befaringen forberedes med kildesøk i arkiv og gjennomgang av eldre flyfoto, men også samtaler om stedene hvor deltagerne kan dele sine betraktninger om stedene fra sine respektive ståsteder.
3. Registrering med tradisjonelle metoder, men tuftet på minoritetens kunnskap om stedet. Topografiske trekk som er viktig er nærhet til vann og veier, men beliggenhet utenfor flomområder. For liggesletter som ble brukt fram til 1970-tallet er også sirkusgrana en mulig pekepinn.
4. Resultat fra rapporten legges inn i Askeladden i samhandling med minoritetens interesseorganisasjon.

Arbeidet i dette prosjektet tilrettelegger for at man med enkle grep, som allerede finnes i «verktøykassa», kan bidra til å ivareta taternes kulturminner i samfunnsutviklinga. Dette er i tråd med Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet (Faro, ikrafttrådte i 2008).

Formidling i prosjektet

I tillegg til samtaler med forbigående og grunneiere ble prosjektet presentert på Kulturytring i Drammen 21. juni 2023. kulturytring.no/arrangement/romanifolkets-taternes-kulturminner-kartlegging-undersokelser-og-tolkning/ Hentet 19.09.2023

Prosjektet vil bli presentert på Det Norske Arkeologmøtet i Bergen november 2023

Litteraturliste

Andersen, L. & Ek, B. (2011). *De reisende i Buskerud*. Hentet 02.08.2023: <http://buskerudreisende.blogspot.com/>

Bohusläns museum, Halden historiske Samlinger, Kulturgruppen för resandefolket, Landsorganisasjonen for Romanifolket, & Taternes Landsforening. (u.å.). *Reisendekartet*. Hentet 02.08.2023: www.reisendekartet.no

Buskerud fylkeskommune. (2008). Vedtak om tilskudd til prosjekt "De reisende i Buskerud" (snr. 2008/341-86).

Eiker arkiv. (u.å.). *Stedsnavn og andre rariteter i Solbergelva*. Hentet 03.08.2023: <https://eikerarkiv.no/stedsnavn-og-andre-rariteter-i-solbergelva/>

Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet – ETS 199. Hentet 25.08.2023:
<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2005-10-27-106>

Finn (u.å.). Finn. Mulighetenes marknad. Hentet 20.09.2023:
<https://kart.finn.no/>

Hjort, J. (2015). *Utvärdering av Bohusläns museums verksamhet med och om resandefolket. Utvärdering av verksamheten 2004–2013* (Rapport 2015: 7). Bohusläns museum.

Christophersen, O., Færden, E.M. Lagesen, O.F., & Krohn, I. (1915). Hønefoss. Byens historie. Kristiania: A.M. Hanches Kunsttrykkeri.

Lindholm, K. (2005). *Resandebosättningen på Snarsmon. Arkeologisk forskningsundersökning* (Rapport 2005: 7). Bohusläns museum.

Lindholm, K. (2006). *Resandebosättningen på Snarsmon 2005. Arkeologisk forskningsundersökning, del 2.* (Rapport 2006: 47). Bohusläns museum.

Lindholm, Kristina. (2007). *Resandebosättningen på Snarsmon. Arkeologisk forskningsundersökning del 3, 2006.* (Rapport 2007: 74). Bohusläns museum.

Lindholm, Kristina. (2008). *Resandebosättningen Snarsmon. Återuppbyggnad av kallmurad vägg och arkeologisk forskningsundersökning del 4, 2007.* (Rapport 2008: 41). Bohusläns museum.

1881 (u.å.). 1881. Opplysningen. Hentet 20.09.2023:
https://kart.1881.no/?_gl=1*wmz9mn*_ga*NTQ2OTc5ODAzLjE1OTczOTI2MzM.*_ga_60EFTS75DG*MTY5NTIwNjE5MC4zMS4wLjE2OTUyMDYxOTMuNTcuMC4w

Privatarkiv etter Liv Andersen, Eiker Arkiv.

Nyttig litteratur/hjemmesider

Bohusläns museum: <https://www.bohuslansmuseum.se/?s=resandefolket> Hentet 27.09.2023

De reisende i Buskerud: <https://buskerudreisende.blogspot.com/> Hentet 27.09.2023

Glomdalsmuseet – Anno museum: <https://glomdalsmuseet.no/latjo-drom> Hentet 27.09.2023

Haugalandmuseene: <https://batreisende.no/> Hentet 27.09.2023

Reisendekartet: <https://www.reisendekartet.no/> Hentet 27.09.2023

Økomuseum Grenseland (der det står om fire besøksmål knyttet til taterne: Snarsmon, Skojareberget, Vilhelms stuga og Vilhelmsnaret): <https://okomuseum-grenseland.org/> Hentet 27.09.2023

Databaser

Riksantikvarens database for publikum Kulturminnesøk. Prøv søkeord som tater, reisende, liggeslette
Romani [Hjem - Kulturminnesøk \(kulturminnesok.no\)](https://kulturminnesok.no) Hentet 27.09.2023

Vedlegg (appendix)

1. Strukturliste

S.nr:	Askeladden ID:	Lok:	Type:	Beskrivelse:	Mål: (cm)
1		Fallagsøya/ Herstrøm	Ildsted		
2		Fallagsøya/ Herstrøm	Ildsted		
3		Fallagsøya/ Herstrøm	Ildsted		
4		Daler/Stryken	Ildsted		

2. Funnliste (Gjenstander)

Vedlegg 2: Funnliste					
S.nr:	Askeladden ID:	Sjakt:	Lok:	Beskrivelse/Kontekst:	Mål: (cm)
1				Kløpp	
2				Koks	
3				Spiker	
4				Koks	
5				Jernstykke	
6				Merke for klær eller lue med design	
7				Koks	
8				Sink	
9				Dørlås	
10				Del av takrenne	
11				1 m plate med fals	
12				Snøfanger (Steinberg, område 3)	
13				Snøfanger	
20				Kobberlegering	
21				Knapp ca. 150 år	
22				1-øre	
23				Skje	
24				Koks	
25				Gjenstand av støpjern	

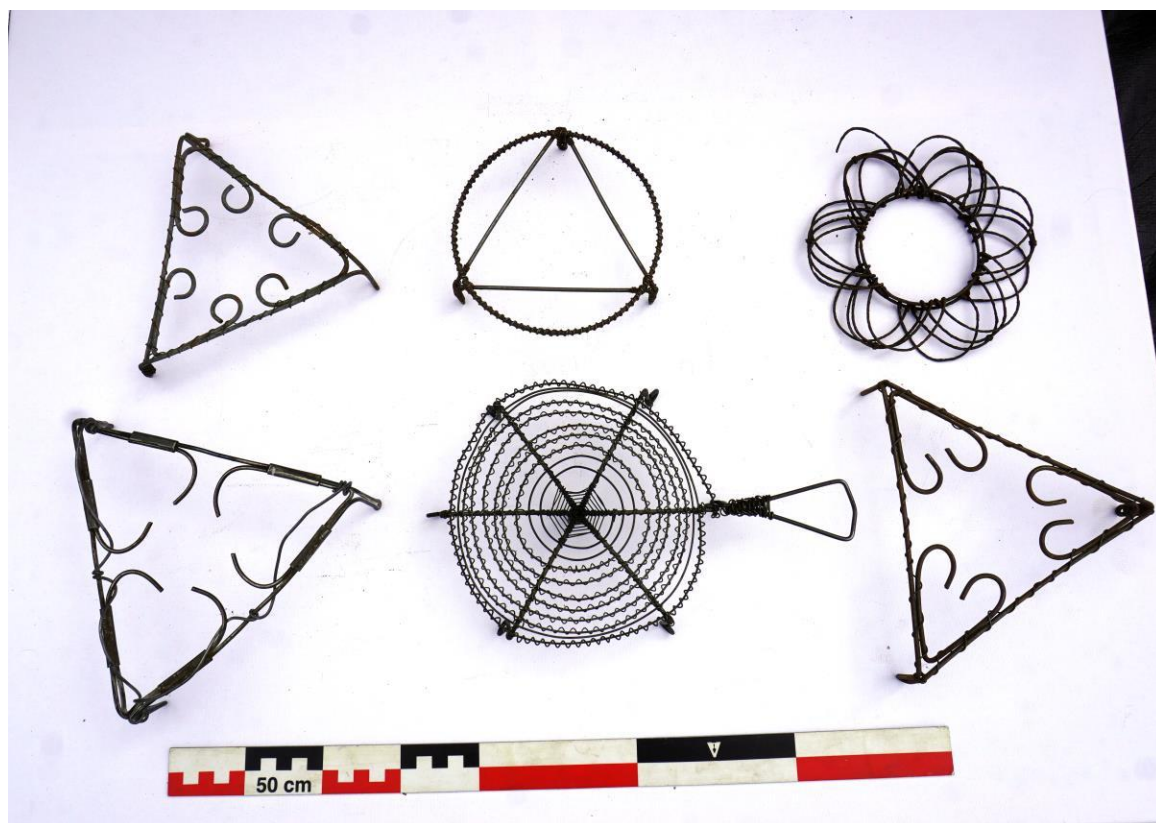
Trådarbeid.



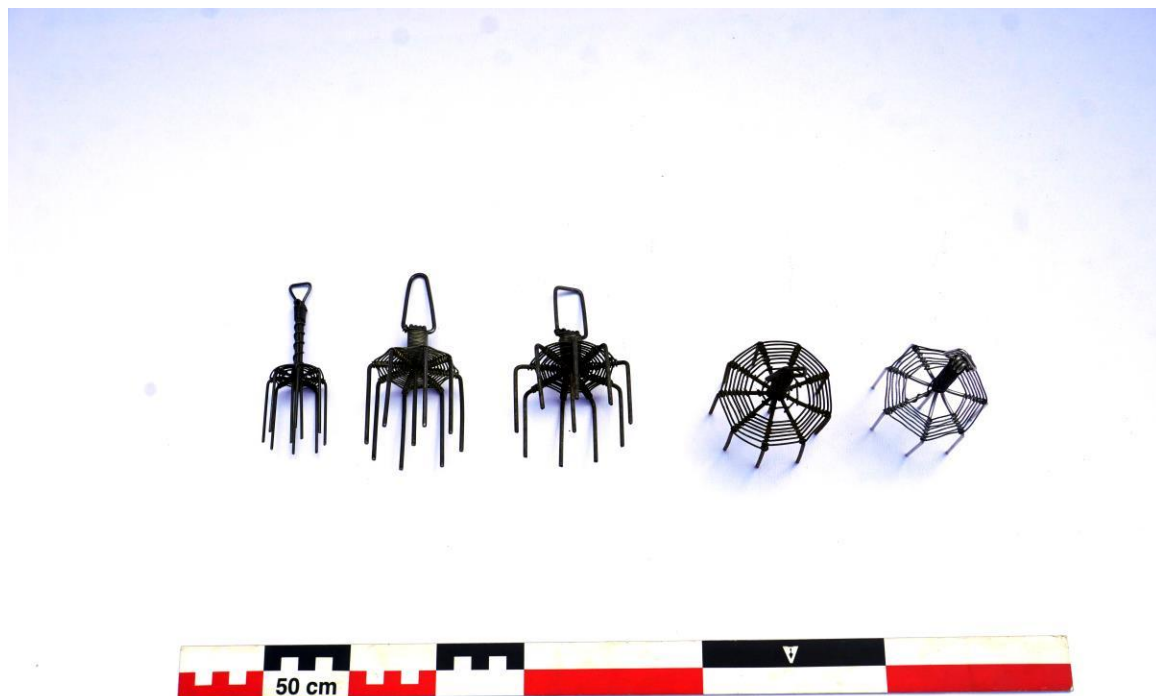
Figur 53. Fat i trådarbeid med utgangspunkt i fajansefat.



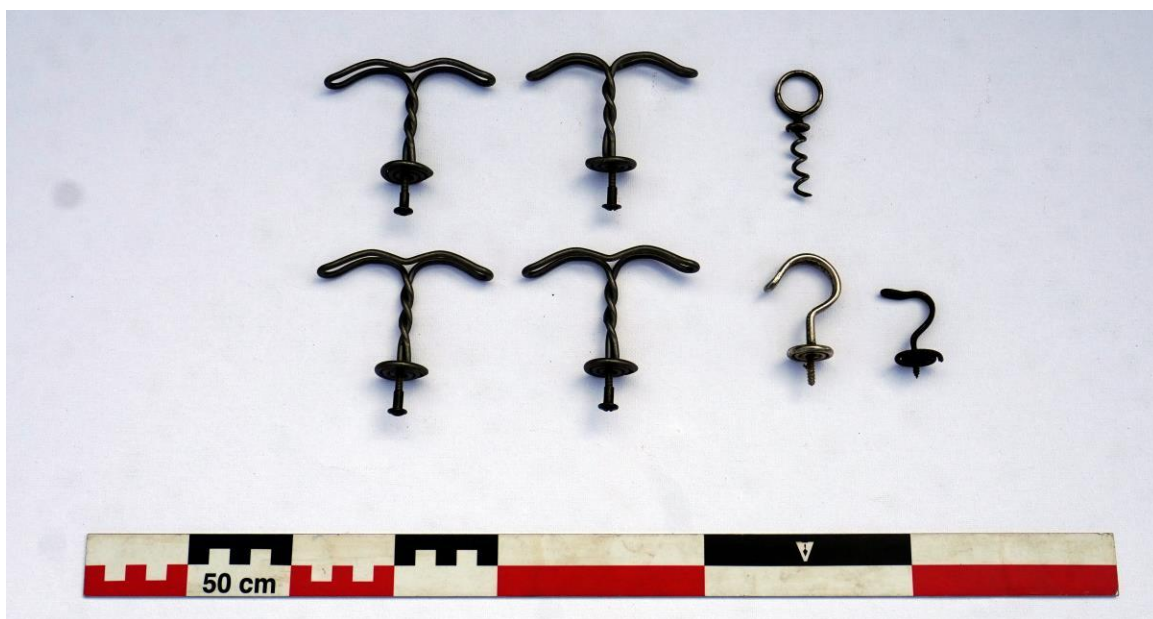
Figur 54. Ståltrådisper. Gjenstand nr. to fra høyre er en teppebanker, gjenstand nr. 3 fra høyre er en korketrekker, til å hente opp korker som er ødelagt fra flaska.



Figur 55. Kjeleunderlag, for å sette varme kjeler på bordet.



Figur 56. Redskap til å punktere bobler på flatbrød/lefse under steking.



Figur 57. Kroker til oppheng. Øverst til høyre korkåpner.

Annet metallarbeid



Figur 58. Rasp og sil/dørslag. Hullene i raspen er banket fra innsiden. Arbeidene er loddet sammen.



Figur 59. Kaffekjele og kjele. Begge er falset. Dette vil si at de er sammenføyd uten bruk av loddebolt.



Figur 60. Kakeform med avtagbar bunn.



Figur 61. Fra venstre: Kakeform. Redskap til å stikke ut smultringer. Tre forskjellige bærbare kaffekverner. Kvern nummer to fra høyre kan hektes på veggen med et spor. Kvern ytterst til høyre er stempelornamentert.



Figur 62. Klave til dyr. Rikt ornamentert med siselering og stempelornamentikk.



Figur 63. Lysestaker på trefot. Staken til venstre kan festes i veggen med en krok. Begge stakene kan brukes med stearinlys eller tyristikke.



Figur 64 (t.v.). Smijernslysestake som kan brukes med saktebrennede tyristikke øvert i klypa, eller med stearinlysholder i den nedre delen.

Figur 65 (t.h.). Tyristikke.

Fortinning



Figur 66. Kaffekjeler som er fortinnet på innsiden (merk at kjelen i midten er industrielt fortinnet). Fortinning av kobberkar og -kjeler er en teknikk som brukes for å hindre forgiftning ved bruk.

Redskaper



Figur 67. Øse brukt til fortinningsarbeid.



Figur 68. Loddebolter til metallarbeid. Loddeboltene på bildet er ikke elektriske.



Figur 69. Sakser til blikkarbeid.



Figur 70. Diverse tener.



Figur 71. Reiseambolt. Denne kunne man feste i en «huggestabbe». En del bønder hadde en slik stabbe med hull som passet til ambolten, som taterne kunne få låne til reparasjoner eller håndverk.



Figur 72. Diverse finverktøy/ urmakerverktøy. Taterne var også kjent for å utføre urmakerarbeid.



Figur 73. Vevskje er et redskap som består av en rektangulær ramme med et stort antall tynne spiler på tvers. Vevskjeen holder trådene fra hverandre når man vever.

Redskaper og produkter fra Glomdalsmuseets utstilling Latjo drom



Figur 74. Redskaper og produkter til blikkenslagerarbeid. På bildet kan du se en takrenne med en lengde på 1 meter. Dette var formatet som taterne arbeidet i. Jf. funn 11/figur. 22.

Kniver



Figur 75. Helmetallkniver, dekoren er utført med siselering.



Figur 76. Rikt dekorerte kniver med forskjellige typer materiale.

Viken viser vei.

Postadresse: Viken fylkeskommune,
Postboks 220, 1702 Sarpsborg
Sentralbord: 32 30 00 00
post@viken.no



viken.no